

Atf: Turğut, F. (2023). Türkiye’de sosyolojinin inşasında siyasetin belirleyiciliği: Kuruluş dönemi üzerine bir değerlendirme. *İctimaiyat. Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), ss. 255-277.

Sosyal Bilimler Dergisi | Journal of Social Sciences
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ictimaiyat>

Başvuru / Recieved:
09 / 04 / 2022

Kabul / Accepted
04 / 05 / 2022

Türkiye’de Sosyolojinin İnşasında Siyasetin Belirleyiciliği: Kuruluş Dönemi Üzerine Bir Değerlendirme¹

Determination of Politics in the Construction of Sociology in Turkey: An Evaluation on the Establishment Period

Faruk TURĞUT^a

DOI: [10.33709/ictimaiyat.1101068](https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1101068)

ÖZ	ABSTRACT
<p>Bu çalışmada, Türkiye’de sosyolojinin bir bilim olarak kuruluşunun ilk dönemine odaklanılmıştır. Batı Avrupa’da modern bir bilimsel disiplin olarak on dokuzuncu yüzyılda ortaya çıkan sosyolojinin Osmanlı Devleti’ne intikal ettirilmesi sürecindeki sosyal arka plan üzerinde durulmuştur. Özellikle devletin/toplumun içerisinde bulunduğu iç ve dış siyasal ortamın sosyolojinin biçimlenişi, gelişimi ve kurumsallaşması üzerindeki belirleyiciliği tespit edilmeye çalışılmıştır. Aynı bağlamda, siyasetin etkisinden bağımsız olarak değerlendirilemeyecek olan Batılılaşma ve pozitivistimin etkisi de tartışmaya açılmıştır. Dönemin hem iktidarının hem de aydınlarının benimsediği Batılılaşma reformların yönünü ve amacını belirlemiştir. Pozitivizm ise programın bilimsel zemini ve yöntemini belirlemiştir. Toplumsal alanın hemen her boyutunda hâkim olan bu iki paradigma sosyolojinin inşasında da temel karakteristik olmuştur. Bu çalışmada, Osmanlı’nın son döneminden başlayarak 1940 yılına kadar devam eden süreç değerlendirilmiştir. Siyasetin, sosyolojinin kuruluşundaki belirleyiciliği dönem içerisinde gerçekleştirilen sosyolojik çalışmalar üzerinden analiz edilmiştir. Özellikle iki kurucu isim olan Prens Sabahattin ve Ziya Gökalp’in çalışmaları üzerine odaklanılmıştır. Yukarıda odağa alınan konuların neticesinde, Türkiye’de sosyoloji yeni bir bilim olarak inşa edilirken siyasete koşullu bir şekilde varlık kazandığı tespit edilmiştir.</p>	<p>This study focuses on the first period of the establishment of sociology as a science in Turkey. The social background of the transition of sociology, which emerged in the nineteenth century as a modern scientific discipline in Western Europe, to the Ottoman Empire is emphasized. In particular, it has been tried to determine the decisiveness of the internal and external political environment in which the state/society is located on the formation, development and institutionalization of sociology. In the same context, the influence of Westernization and positivism, which cannot be evaluated independently of the influence of politics, has also been opened to discussion. Westernization, which was adopted by both the government and the intellectuals of the period, determined the direction and purpose of the reforms. Positivism, on the other hand, determined the scientific ground and method of the program. These two paradigms, which dominate almost every aspect of the social field, have also been the main characteristic in the construction of sociology. In this study, the process starting from the last period of the Ottoman Empire and continuing until 1940 was evaluated. The decisiveness of politics in the establishment of sociology has been analyzed through sociological studies carried out during the period. Particular attention was paid to the work of two founding names, Prince Sabahattin and Ziya Gökalp. As a result, it has been determined that while sociology is being built as a new science in Turkey, it has become a conditional presence in politics.</p>
<p>Anahtar Kelimeler</p> <p>Türk Sosyolojisi, Batılılaşma, Pozitivizm, Prens Sabahaddin, Ziya Gökalp</p>	<p>Keywords</p> <p>Turkish Sociology, Westernization, Positivism, Prens Sabahaddin, Ziya Gökalp</p>

¹ Bu çalışma, 13.07.2021 tarihinde Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalında tamamlanan “Türk Sosyolojisinin Disiplinel İnşası: Aktörler, Dönemler ve Temalar” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

^a Arş. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü. fturgut@outlook.com
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

Bu makale Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) Lisans ile lisanslanmıştır.

İctimaiyat Dergisi, lisanslama politikası ile telif hakkının ve kullanıcı haklarının açık olmasını sağlar. Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır. / Journal of İctimaiyat Magazine ensures that copyright and user rights are open with its licensing policy. Author(s) publishing with the journal retain(s) the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

1. Giriş

Bilimsel hüviyetini, Aydınlanma felsefesinin bilim alanındaki yansımalarıyla edindiği iddia edilen sosyoloji, toplumsal yaşamda gerçekleşen ekonomik, siyasal, kültürel dönüşümlerin bileşkesinde şekillenen modern toplumun bilimi olarak kabul görmüştür. Farklı ülkelerde ve toplumlarda beslendiği felsefi kaynağın çeşitlenmesine bağlı olarak, farklı sosyoloji anlayışları ortaya çıkmıştır. Henüz yeni bir bilim olması nedeniyle belirgin kurallarının ve sınırlarının bulunmamasının yanı sıra sosyolojinin sürekli değişim halindeki toplumsal gerçeklik karşısında yeniden tavır alması, farklı toplumlarda ve dönemlerde farklı sosyoloji anlayışlarının gelişmesine neden olmuştur. Tarihsel süreç içerisinde, kurulduğu günden bu yana belirli kırılmalar yaşayan sosyoloji içerisinde farklı yaklaşımlar, bakışlar, kuramlar, yöntemler gelişmiştir.

Modernliğin farklı coğrafyalara yayılmasıyla, sosyoloji de farklı ülkelerde yer edinmiş, kökleşmiştir. Sosyolojinin Türkiye'ye intikali, Osmanlı Devleti'nin moderniteyle yüzleşmeye başladığı dönemde başlamıştır. Avrupa'da sosyoloji, toplumların uzun yıllardır tecrübe ettiği bir dizi gelişmenin neticesinde, özgül şartlarda şekillenmiştir. Buna karşın ülkemizde sosyoloji bilimine siyasal kaygıların giderilmesi adına ilgi duyulmuştur. 18. yy başlarından itibaren, Osmanlı Devleti'nin Avrupalı devletler karşısında sürekli gerilemesi ve yeniden kurulmakta olan dünya siyasetindeki tesirinin görece azalması, mevcut duruma çare arayışlarına kapı aralamıştır. Osmanlı Devleti'ndeki aydınların sosyoloji ile tanışması ve bir çözüm yolu olarak ülkede faaliyet göstermesi bu arayış sürecinde gerçekleşmiştir. Henüz genç bir bilim olan sosyoloji ülkemizde pek çok Avrupa devletine kıyasla erken bir dönemde kökleşmiş, kurumsallaşmıştır.

Türkiye'de sosyoloji, ülkenin sosyal ve siyasal koşulları içerisinde kimliğini bulmuş ve kendine özgün bir şekilde 'yapı'laşmıştır. Farklı dinamiklerin, gelişmelerin ilişkiselliğinde somutluk kazanan bu yapıyı, sadece sosyologlar ve çalışmaları üzerinden açıklamaya çalışmak yetersiz kalmaktadır. Söz konusu aktörleri ve çalışmalarını değerlendirirken ait oldukları sosyal atmosferi göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Bu iddiaya istinaden, çalışmanın konusu Türkiye'deki sosyoloji çalışmalarının biçimlenmesinde siyasetin ve döneme hâkim olan bilimsel anlayışın etkisi olarak sınırlandırılmıştır. Her iki olgu da sosyolojik faaliyetlerin, yönelimlerin, çalışmaların belirginleşmesinde temel tayin edici güç olmuştur. Bilimsel bir disiplin olarak inşa edilirken siyaset ile yakından ilişkili olan sosyoloji biliminin içerisinde sistemleştiği toplumun siyasi koşullarının bir ürünü olduğu bilinmektedir. Dahili ve haricide meydana gelen siyasal gelişmeler, sosyologlardan ülkedeki bilimsel atmosferin yapısına varana dek etkili olmuştur. Bilimsel paradigma ise icra edilen sosyolojinin ontolojik, epistemolojik ve metodolojik temellerini sunmanın yanı sıra çalışılacak konuların belirlenmesinde ve yürütülen tartışmaların anlamlandırılmasında belirleyici konumdadır.

Çalışma belirli sınırlılıklar içerisinde gerçekleştirilmiştir. Dönemsel olarak değerlendirilme yapılırken, 1940 yılına kadar devam eden süreç sosyolojinin Türkiye'ye intikal etmeye başladığı dönemden başlatılmıştır. Fakat başlangıç noktası olarak kesin bir tarih veya zaman aralığı saptamaktan kaçınılmıştır. Sosyolojinin başlangıcını her ne kadar ilk bölümün kurulması, ilk eserin yayımlanması gibi belirli tarihlere kayıtlamak mümkün olsa da çalışmanın yöneldiği amaca ulaşabilmesi için olası tarihlerden önceki süreci olabildiğince bütünlüklü ve bağlantılı olarak ele almak uygun görünmektedir. Tarihsel süreçteki kısıtlamanın yanı sıra sosyoloji evreninin değerlendirilmesinde de bazı sınırlamalar bulunmaktadır. Döneme yönelik değerlendirilmeler yapılırken genelin bilgisine ulaşılabilmesi için bazı olaylara, gelişmelere, oluşumlara öncelik verilmiştir. Özellikle sosyoloji evreni üzerinde belirleyici olan dinamikler sosyoloji üzerinde gösterdiği etki ve birbirleriyle kurduğu diyalog bağlamında değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, dönem içerisindeki siyasi gelişmeler ele alınırken, kronolojik ve detaylı bir siyasi tarih okuması

yapmaktan kaçınılmış; yerine sosyolojik muhayyile üzerinde tesir eden gelişmeler üzerinde durulmuştur.

2. Siyasal Ortam: Değişen Dengeler Değişen Siyaset

Günümüz dünyasının anlaşılmasında on sekizinci yüzyıl üzerinde ehemmiyetle durulması gereken zaman dilimidir. Bunun nedeni insanı ve toplumsal yaşamı o güne değin eşi görülmemiş ölçüde derinden etkileyen gelişmelerin tecrübe edilmiş olmasıdır. On dördüncü yüzyıldan beri süre gelen bilimsel ve kültürel alandaki gelişmelerin sonucu olarak cereyan eden, başta Sanayi Devrimi ve Fransız Devrimi gelmek üzere pek çok mühim kırılma bu dönemde meydana gelmiştir. Her ne kadar söz konusu gelişmeler Avrupa'da yaşanmış olsa da etkileri itibariyle Avrupa'yı aşmış, dünya geneline tesir etmiştir. Özellikle Avrupa'da teknoloji ve üretim alanında sergilenen ilerleme ve dönüşümler, yeni kapitalist dünya düzeninin kurulmasına neden olmuştur. Mevcut uluslararası ilişkiler, dengelerin değişmesiyle birlikte Avrupa'nın dünyanın geri kalanı karşısında üstünlük sağlayacağı biçimde şekillenmiştir.

On yedinci yüzyılın sonlarından itibaren Batı'nın her alanda üstünlüğü, ayrıca kuzeyde Rus devletinin doğuşu, kuvvetler dengesini Osmanlı İmparatorluğu'nun aleyhine bozmuş ve imparatorluğu dengeyi düzeltmek üzere çare ve yollar aramaya zorlamıştır. Batı'nın ekonomik, teknolojik ve askeri bakımdan kudreti arttığı sırada Osmanlı idare sistemi, özellikle ordu bozulmaya başlamıştır (Karpas, 2010: 92). İdare ve ordu sistemindeki bozulmanın bir sonucu olarak, on sekizinci yüzyılın başında imzalanan Karlofça ve Pasarofça Anlaşmaları, zaten kötüye giden sürecin kırılma noktası olmuştur. Askeri alandaki yenilgilerin karşılığı, önemli miktarda toprak kaybı ve Avrupalı devletlerin Osmanlı'nın aleyhine hazırladıkları ağır içerikleri olan barış anlaşmaları olmuştur. Eş zamanlı olarak dünyadaki yeni üretim sistemi ve diğer gelişmelerle bütünleşememenin neden olduğu geri kalmışlık ile yüzleşilmiştir. Devlet yönetiminin ve bürokrat kesimin o güne değin Batı'ya karşı takındığı umursamazlık ve üstünlük duygusu sarsılmıştır. Batı'ya ve yenilik hareketlerine karşı bakış açısı değişmiştir. "Bu zamandır ki çoktan beri eski Osmanlı örgütlerini diriltmek yolunda giden ıslahat fikri yerine Batı yöntemlerini alma yönüne çevrili ıslahat fikirleri filizlenmeye başlamıştır" (Berkes, 2012: 42). Devletin ve kurumlarının içinde bulunduğu durumdan çıkış yolu olarak, önceki uğraşlardan farklı bir şekilde, mevcut yapılarda Batı'daki gelişmelerin takip edilerek iyileştirilmesi, yenileştirilmesi fikri öne çıkmıştır. Ortaylı (2009: 38), öncesinde de sıkıntıların aşılması için atılan adımlardan, düşünsel kaynaklardan bahsetmektedir. On altıncı yüzyılda Lütfü Paşa, Gelibolulu Mustafa Ali ve daha sonra on yedinci yüzyılda Koçi Bey, Kâtip Çelebi gibi Osmanlı düşünürleri İbn-i Halduncu bir çöküş teorisi takip ederek, Osmanlı'ya özgü bir düzelmeyi mümkün görmüşlerdir. Fakat bu düşüncelerin önemli bir ayırım noktası, henüz dışa, bilhassa Batı'ya açık olmamasıdır.

On sekizinci yüzyılın daha başlarında yaşanan gelişmeler gerek iç gerekse dış siyasette Osmanlı'nın kendi ve yeni şekillenen dünyadaki durumu üzerine düşünmesine sebep olmuştur. Berkes, dönem düşünürlerinin karşılaştığı sorunları temelde iki gruba ayırmıştır: Birincisi, imparatorluğun düşmesindeki başlıca nedenler nelerdir? İkincisi ise bu düşüşü önlemenin çaresi ne olabilir (2017: 166)? Çünkü süreç sonunda artık yeni değer sistemleriyle bina edilen kurumlar, uygulamalar ve en mühimi zihniyet temelinde şekillenen medeniyetin ürettikleriyle devletin yarışamayacağı aşikâr olmuştur. Avrupa'nın eski zamanının geride kaldığı, artık yeni bir çerçeveye dahil olduğu, kendini ve dünyayı kendi tarihinde gerçekleştirdiği bir kopuştan yola çıkarak düşündüğü anlaşılmıştır (Bozarlan, 2015: 114). Avrupa ile ilk düzenli temaslar bu minvalde gerçekleşmiş, ilk daimî elçiler gönderilmiştir. Böylelikle Avrupa'nın kaydettiği ilerlemeler yakından takip edilmek istenmiştir.

Kanuni Sultan Süleyman döneminden itibaren zaman zaman geçici temsilciler gönderilmekle birlikte, söz konusu motivasyonlarla Batı'ya duyulan merakın sonucu 1721'de (Yirmisekiz) Mehmet Çelebi Paris'e elçilik vazifesiyle gönderilmiştir. Mehmet Çelebi iki devlet arasında mevcut bulunan çeşitli siyasi konuların çözümü için gitmişse de asıl görevi, 'kaleleri ve imalathaneleri ziyaret etmek, medeniyet ve eğitim imkanlarını derinlemesine incelemek ve uygulanabilecekler konusunda bir rapor hazırlamak'tır (Solnon, 2020: 380-381). Sefir her ne kadar Batı'da yaşanan fikri ve bilhassa teknik değişimi gözlemlemiş ve aktarmışsa da Osmanlı yönetici sınıfına tam manasıyla kabul ettirememiştir. "Bu seyahatin başlıca neticesi, Lale Devri'nde matbaanın memlekete sokulması olmuştur" (Karpaz, 2010: 93). İcat edildiğinden beri Batı'nın kat ettiği ilerlemede önemli bir görev gören matbaa, Osmanlıya getirildiğinde muhalefetle karşılaşmışsa da "dine ilişkin kitaplar haricinde Türkçe kitap basılmasına icazet veren fetvanın yayımlanması" (Solnon, 2020: 386) ile açılmıştır. Karşılaştığı muhalefet karşısında dahi önemli işler yapmasına rağmen, matbaa asıl önemini ilerleyen yıllarda kazanacaktır. İmparatorluk dâhilinde entelektüel bir kesimin yetişmesinde ve bu entelektüellerin içerisinde bulunacağı fikir cereyanlarının şekillenmesinde, halka arz edilmesinde başat rol gösterecektir.

Osmanlı düşünürlerinin çare aradığı sorunlar karşılığını 'Batılılaşma'da bulmuş, ilk Batılılaşma girişimleri de ifade edilen süreçte icra edilmiştir. Buna göre Batı medeniyetinin ortaya koyduğu yenilikler ve yöntemler hangi dinamikler üzerinde geliştiği anlaşılmadan sadece doğrudan alınarak gerçekleştirilebilecek, uygulanabilecek birer hizmet ve ürün olarak görülmüştür. Başka bir ifadeyle, düşünsel ya da zihniyet arka planı üzerinde durulmaksızın somut çıktılarının aktarılması yoluna gidilmiştir. "Her toplumun, ilke olarak en hayati gördüğü eksiklikleri kapatmak üzere harekete geçmesinden dolayı" (Koçak, 2009: 73) ilk etki askeri alanda görülmüş, ilk yenilik girişimleri bu alanda gerçekleştirilmiştir. Böylelikle devletin bir süredir geri kalmasının temel nedeni olarak görülen ve ivedilikle çözüme kavuşturulmak istenen askeri yenilenme sağlanmış olacaktır. Diğer taraftan ise toplumsal kurumların, yapıların ve örgütlenmelerin eklektik olmasıyla gerek toprak yönetimi gerek ekonomik düzeltilmeler kaydedilerek toplumun refah bütünlüğü sağlanacaktır.

"Batı'nın askerî kuruluşlarından örnek alma çabaları I. Mahmut (1730-1754), I. Abdülhamit (1774-1789) ve özellikle III. Selim zamanında (1789-1807) hızlanmış fakat geleneksel Osmanlı kültürünün tepkisi ve geçimleri tehlikeye girenlerin birleşen akımlarıyla bir daha sekteye uğratılmıştır" (Mardin, 2013a: 11). Buna karşılık III. Selim Osmanlı'nın Batılılaşması sürecinde diğer padişahlardan ayrı bir yere sahiptir. Selefleri gibi ordunun yeniden yapılandırılması için Avrupa'dan deneyimli danışman ve komutanlar getirmekle yetinmemiştir. Ordunun yenilenmesi merkezi amaç olmakla birlikte, yeni bir düzen kurma maksadıyla geniş boyutlara ulaşan reform çalışmaları tasarlamıştır. Yüzlerce İngiliz, İsveçli, Avusturyalı ve özellikle de Fransız teknik danışman, eğitimci ve mühendise başvurmuştur. Sultan onları sadece Nizam-ı Cedit (Yeni Düzen) için çalışmaya davet etmiştir. Kurulan orduya çeşitli alanlarda subaylar yetiştirmek üzere, Mühandishane-i Berri-i Hümayun açılmıştır. Bu okulda çok geçmeden zengin bir kütüphane de kurulmuştur. Fransızca kitaplardan seçilen, özellikle askerlik sanatına ve matematiğe ilişkin birçok Batı eseri bu kütüphanede yer almıştır. Yine aynı zaman içerisinde Tersane Tıbbiyesi eklenmiştir. Bu mektep için de yine Avrupa'dan getirtilen tıp eserleri hızla tercüme ettirilmiştir (Solnon, 2020: 402-403). Nizam-ı Cedit kapsamında açılan okulların burada ehemmiyetle üzerinde durulmasının nedeni, ordunun Batılılaşmasındaki rolünden ziyade ileride gerçekleşecek olan siyasi, entelektüel ve ideolojik gelişmelere etkisidir. Söz konusu okullar Batılı fikirlerin akışına imkân sağlamıştır. Eğitim dilinin Fransızca olması, öğretmenlerin, komutanların Avrupa'dan gelmiş olması ve kütüphanelerdeki halihazırda bulundurulmuş matbu eserler düşünsel alandaki tüm yeni gelişmelerin kurumlardaki

öğrenciler tarafından takip edilmesini, benimsenmesini sağlamıştır. Esasen bu dönem daha sonra Osmanlı'da 'Aydınlanma'yı sağlayacak, tüm entelektüel zümreye hâkim olacak zihniyetin yeşermeye başladığı dönemdir. Bu dönemde ki 'modern' haliyle aktarılan bilgiler, akli merkeze alan Aydınlanmacı zihniyet yerleşmeye başlamıştır.

III. Selim'in Yeniçeriler tarafından tahttan indirilmesinden sonra, sultan olan II. Mahmut'un (1808-1839) bağlandığı reform siyaseti Osmanlı İmparatorluğu ile Batı arasında en göze çarpan ayrılıkları giderme amacına yönelmiştir. Orduda başlayan ilk reformlar az çok kök salınca, bunları başka alanlarda reformlarla tamamlayıp güçlendirmek üzere teşebbüslere girişilmiştir. 1838 yılında Sultan II. Mahmut mevcut Osmanlı kurumlarının yanı sıra Batılı örnekte askeri, idari ve adli üç meclis kurmuştur: Böylece, bir taraftan reformları ordunun dışındaki alanlara yaymak fikri, diğer taraftan Batılı devletlerin imparatorluğun Hıristiyan ahalisine eşitlik ve teminat verilmesi yolundaki ısrarları, siyasi reforma zemin hazırlamıştır. Bu reform 1839 yılında Tanzimat hareketi olarak meydana çıkmıştır (Karpat, 2010: 96). Hem Osmanlı tarihinde hem de sonrasında kurulacak Cumhuriyet tarihinde önemli bir kırılmaya işaret eden Tanzimat döneminde gerçekleştirilen reformlar siyasi alanla sınırlı kalmamış eğitim, hukuk, iktisat, kültür, edebiyat, gündelik yaşam gibi toplumsal hayatın bütün alanlarına yayılmıştır. Bu haliyle Tanzimat Fermanı kendinden sonra yaşanan kapsamlı dönüşümün anlaşılmasında kendisine referans verilecek başlangıç noktasını temsil etmektedir.

İmparatorluk içerisindeki dönüşüme temellendirilmesi, Ferman'ın tamamen ülke içi şartların nihayetinde meydana çıktığını ima etmemelidir. Aksine "Tanzimat'ın reform politikaları hiçbir zaman halkın isteğine dayanmamıştır. Başlı çeken bürokratlar gerekli gördükleri ya da bu bürokratlar büyük devletlerin temsilcilerince harekete geçmeye zorlanmış oldukları için, bu reformları Osmanlı toplumuna zorla kabul ettirmişlerdir" (Zürcher, 2014: 107). İmparatorluğun içinde bulunduğu zor durumdan bir çıkış yolu olarak tasarlanan Tanzimat Fermanı iç siyaset açısından olumsuz yönde beklenmedik gelişmelere sebep olmuş, farklılıkların günden güne belirginleştiği kültürel unsurlar üzerinde beklenen etkiyi göstermemiştir. Dış ilişkilerde ise zaten bir süredir zayıflamakta olan konumu, kendisine rahatlıkla erişilebilir gözüyle bakan Avrupalı devletlerle olan ticari ve siyasi ilişkiler aleyhine olacak şekilde genişlemiştir. Mardin'in aktardığı üzere, bu yıllarda Avrupa ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ticari ilişkilerin daha fazla genişlemesi, misyonerlik faaliyetlerindeki artış, imparatorluğun Hıristiyan tebaasına Aydınlanma döneminin seküler fikirlerinin etkisi, aynı insanlarda milli ve siyasi şuurun yükselişi, Avrupalı büyük güçlerin imparatorluktaki Hıristiyanları himayeye yönelik ilgilerinin artması gibi hususların her biri, 1839 Fermanı'nda taahhüt olunan eşitlikle münasebeti bulunan farklı bir problem ortaya çıkarmıştır (2013b: 22). Başka bir ifadeyle Tanzimat Dönemi modernitenin Avrupa'da meydana getirdiği değişim ile Osmanlı'nın yüzleşmesi olmuştur. Bir yandan modernitenin siyasi alandaki yansıması olan ulus-devlet mantığı Osmanlı bünyesindeki farklı etnik grupları etkisi altına almış ve sürece Avrupalı devletlerin müdahalesine imkân vermiştir. Diğer yandan ise yeni üretim sistemi ve sermayeye dayalı kapitalist düzen, devletlerarası ekonomik ilişkilerde Osmanlı'yı dışa açık bir konuma getirmiştir. Gerek etnik gruplar üzerinden gerekse bu dönemde imzalanan ticari anlaşmalarla Osmanlı menfaatlerinin aksine uygulamalar yürürlüğe girmiştir.

Yaşanan gelişmelerle birlikte devletin gittikçe zorlaşan durumu karşısında muhalif tepkiler de gecikmemiştir. Daha önce de ifade edildiği gibi yapılan yenilikler halkın talepleriyle şekillenmiş değildi, dahası istenen sonuçlara da ulaşamamıştı. Bu yüzden halk uygulamalardan rahatsızlık duymaktaydı. Diğer tepkiler ise bürokrasinin ve aydın çevresinin kendi içerisinde gelmekteydi. "III. Selim'le başlayan ve Tanzimat Fermanı ile devam eden Batılılaşma politikaları ve reform hareketleri çerçevesinde gerek Batılı tarzda açılan yeni okullardan mezun olanlar gerekse

Avrupa'ya eğitime gönderilen aydın sınıf, Batı'nın bilimi ve teknolojisini tek kurtuluş reçetesi olarak görmüşler ve bu yeni bilimi Osmanlı'ya taşımışlardır. Bu durum, yönetici seçkinler ve yeni entelektüel sınıflar arasında fikir ayrışmaları ve çatışmalarına da yol açmıştır” (Koyuncu, 2014: 65). Batılılaşmayı amaçlayan reformların ülkeyi düzene sokacak tek yol olduğu fikri tüm muhalif grupların ortak paydasıdır. Lakin asıl tartışma ve fikir ayrılığı ne tür reformların hangi alanlarda yapılması, var olan düzen içerisindeki hangi yapının değiştirilmesi veyahut ortadan kaldırılması noktasında ortaya çıkmaktadır ki bu fikri ayrılık bundan sonra, Cumhuriyet Dönemi de dahil Türk siyasi ve düşünsel alanında merkezi olacaktır.

Eleştirel fikirler arasında ilk sistemli, örgütsel muhalif hareket Yeni Osmanlılar adıyla kurulmuştur. Yeni Osmanlılar Mustafa Fazıl Bey, Ziya Bey ve Namık Kemal'in başta geldiği bir grup tarafından 1867'de, Paris'te kurulmuştur (Mardin, 2013b: 55). Grubun amacı Osmanlı İmparatorluğu'nda bir "meclis-i meşveret" in kurulmasını sağlayarak siyasî iktidarın paylaşılmasını kurumlaştırmak, bir kuvvetler ayırımı sağlamaktı (Mardin, 1989: 30). Buna göre Yeni Osmanlılar, yapılacak reformların sadece bilim alanında, teknik alanında sınırlı kalmasının çözüm üretmeyeceğini, daha ötesinde Batı'daki gelişmenin arkasındaki zihniyete dikkat çekmiştir. Bu minvalde reformların öncelikle siyasi alanda yerine getirilmesini dile getirmişlerdir. Önemli açılımlara vesile olan cemiyet çok geçmeden II. Abdülhamit tarafından dağıtılarak sürgüne gönderilmiştir.

İstanbul'dan sürgüne gönderilen veya kaçanların toplanma yeri Paris'tir. Paris siyasetin, topluma ve devlete dönük düşüncelerin, özellikle sosyolojimizin şekillenmesi bakımından önemli bir merkezi teşkil etmekte, bu sebeple de üzerinde durulmayı hak etmektedir. Görüleceği üzere Türk sosyolojisinin başlangıcında yurt dışı ile kurulan temasların büyük çoğunluğu Paris'te gerçekleşmiştir. Sadece Fransız sosyolojisiyle değil, Prens Sabahattin örneğinde olduğu gibi, Avrupa'daki diğer ülkelerde gelişen sosyoloji anlayışları ve temsilcileriyle de Paris'te tanışılmıştır. Sosyolojik ve siyasi fikirler ülkemize buradan ithal edilmiştir. Mısırlı yazar Muhammed el-Mavaylihi'den aktarılan "herkesin bir vatanı vardır; Paris ise herkesin ikinci vatanıdır” (Bozarslan, 2015: 178) sözü günün şartlarında Paris'in entelektüel çekiciliğini ve dönem itibarıyla bu merkezin sadece Osmanlılara has olmadığını göstermektedir. Mardin (1989: 34)'in aktardığına göre, devrin entelektüelleri gerek Ahmet Rıza gibi memurlar çeşitli amaçlarla Paris'e gidip geri dönmemiş, gerek daha önce Namık Kemal'in yaptığı gibi hürriyetçi hareketin yahut savunduğu fikirlerin selametini Avrupa'ya kaçırmakta görenler Paris'e gitmişlerdir. Orada örgütlenmişler, kongreler düzenlemişler, çıkardıkları gazete ve dergilerle fikirlerinin yayılmasına, aktarılmasına imkân bulmuşlardır.

Yeni Osmanlılar dağıtılıp, sürgün edilmesine rağmen fikirleri etkisini korumuştur. Kendilerinden sonra kurulmuş ve Osmanlı'nın son dönemindeki Batılılaşma hareketleriyle özdeşleşmiş olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ilk nüvesini oluşturmuştur. Cemiyet mensupları Namık Kemal, Ziya Paşa gibi Yeni Osmanlıların eserlerinden beslenmişlerdir. Tunaya, “cemiyetin ilk olarak 1889'da, İstanbul'da, Osmanlı'nın çöküşünü ve istibdadını durdurmak isteyen Askeri Tıbbiye öğrencileri tarafından kurulduğunu, ülke içinde ve dışında şubeler kurma ve örgütlenme yoluna gidildiğini” (1988: 19-20) kaydetmiştir. Ülke dışında çok sayıda şube olmasına rağmen başında Ahmet Rıza'nın bulunduğu Paris şubesi merkez gibi çalışmıştır. Lakin cemiyet bütünlüğünü uzun süre koruyamamıştır. İlk önemli ayrışma Ahmet Rıza ve Prens Sabahattin arasında yaşanmış, bu ayrışma iki ayrı cemiyetin kurulmasına dek gitmiştir. Bir diğer fikir ayrılığı ise 1906'da Selanik'te kurulan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ile birleşmeden sonra yaşanmıştır. Selanik merkezli bu cemiyet İttihat ve Terakki ile farklı bir noktada durmaktadır. O kadar ki, Aydın (2009a) bu cemiyetle birleşmeden önceki ve sonraki İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni iki farklı zihniyet olarak değerlendirmektedir. Bu değerlendirmeye göre, ikinci cemiyet yöntem, ideoloji, toplumsal taban

ve oluşum koşulları bakımından ilkinden ayrılmaktadır: İlk olarak ikinci cemiyetin kurucularının büyük çoğunluğu ordu mensubudur. Birinci cemiyet anayasal düzende Osmanlılık fikrini savunurken, ikincisinin ideolojisi Türk milliyetçiliğidir. Birinci cemiyet fikri donanımını Fransız ve Anglosakson düşüncesinden alırken, ikincisi Alman düşünce ve devlet anlayışının etkisi altında kalmıştır.

Yaşanan fikri ayrılıklar sosyolojinin başlangıç evresindeki çeşitliliğin de anlaşılmasını mümkün kılmaktadır. Şöyle ki “her siyasi ekip, eğilim gösterdiği siyasal anlayışın sözcülüğünü yapan bir sosyoloji ekolünün görüşlerini ülkeye taşımıştır. O tarihten bugüne Türk sosyolojisi, ağırlıklı olarak Fransa’dan, Almanya’dan, İngiltere’den aktarılan sosyoloji yaklaşımlarına, ekollerine bağımlı olmuş, bu kaynakların öne sürdüğü görüşlerin savunuculuğu eşliğinde sosyoloji yapmıştır” (Kaçmazoğlu, 2015: 31). Bilhassa İttihat ve Terakki’nin kendi içerisinde gözlemlenen çeşitlilik, Türk sosyolojisinin genel karakteristik özelliklerinden biri olan sosyoloji-siyaset ilişkisini açık etmektedir. Sosyolojinin siyasetle yakın ilişki kurması, siyasetin paralelinde şekillenmesi Türkiye’ye özgü bir durum değildir. Sosyolojinin zaten ontolojik olarak siyasi gerekçelerle ortaya çıktığı, halen ülkelerin kendi menfaatlerine yönelik kullanıldığı herkesin malumudur. Bugün dahi sosyolojinin kendisini gerçekleştirebilmesi için siyaset ile olan ilişkisi sadece ülkemizde değil genel olarak sorgulanmaktadır. Lakin sosyoloji-siyaset ilişkisinin Türkiye’ye özgü olan boyutu bunların ötesinde yatmaktadır: Ülkece belirlenmiş bir amaç uğruna iç ve dış siyasette aktif kullanılmak yerine, sosyoloji daha çok dış gelişmelere bağımlı şekilde gelişmiştir. Kaçmazoğlu (2015: 32)’nin yerinde tespitiyle, Türkiye’nin dış politikasında hangi ülke etkili ise onun bilim paradigması, kendisine güçlü bir iktidar alanı bulmakta, diğer büyük devletlerde geçerli olan bilim anlayışları da temsilciler bulmaktadır. Bu olgu bize Türkiye’de bilimin ve dolayısıyla sosyolojinin dışarıdaki siyasal gelişmelere büyük ölçüde bağımlı olduğunu ve bu bağımlılığın siyasal-“bilimsel” boyutları ile Türkiye’ye yansımalarını kanıtlamaktadır.

Sosyolojinin başlangıç evresine tekabül eden İttihat ve Terakki döneminde sosyolojinin hedefi toplumsal gerçekliği analiz etmek değildir. Daha ziyade sosyoloji, yıkılmakta olan devleti, düzeni kurtaracak bir siyaset arayışının temsilidir. Bu sebeple dönemin sosyoloji fikirleri de siyasal içeriklidir. İttihat ve Terakki mensubu aydınların yüksek düzeyde düşünce üretememelerinin bir yönünü bu durum izah etmektedir. Kısıtlı zaman ve mekânda ivedi çözüm arayışı her türlü düşünce üretimini siyaset yönelimli kılmakta, derinlikli ya da yüksek düzeyde bir düşünce üretimini ötelemektedir (Sucu, 2016: 275). Her ne kadar dışarıdan ithal edilmeye çalışılan siyasal ve sosyolojik fikirler çok da derinlemesine sorgulanmaksızın gelmişse de bu düşünceleri sadece getiren ekiplerin siyasal çıkarlarıyla açıklamak mümkün değildir. Yapılan tercihler şüphesiz belirli dış ilişki ağını gerektirmektedir. Fakat daha önemlisi temsil edilen siyasi bakış açısı ve gerçeklikle olan ilintisidir. Başka bir ifadeyle, hâkim olan fikirlerin siyasal koşullarda ve toplumsal yaşam içerisinde bir karşılığının bulunmasıdır. Bunun en önemli göstergesi de yine Batı’dan ülkeye aktarılmaya çalışılan sosyalizm, Marksizm gibi düşünce sistemlerinin pek karşılık bulamamış olmasıdır. Buna karşın Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin’in savunduğu toplumsal düzenin muhafazasını önceleyen düşünceler öne çıkmış, hatta uzun yıllar sosyolojimize hâkim iki paradigmayı oluşturmuştur.

Tanzimat sonrası dönemde sergilenen yoğun çabalara rağmen, yirminci yüzyıl başlarına gelindiğinde yapılan reformlardan arzulanan yönde sonuçlar elde edilememiştir. İttihat ve Terakki mensupları siyasal alanda “kendilerinden önceki nesillerin ideali olan “ittihad-ı anasır” (etnik unsurların birliği) fikrinin yerine, önce ümmetçiliği, daha sonra ise Türk milliyetçiliğini yerleştirmişlerdir” (Zürcher, 2005: 64). Avrupa devletlerinin teşebbüsleri ve milliyetçilik hareketlerinin neticesinde Osmanlı Devleti büyük ölçüde toprak kaybına uğramıştır. Kurtuluş

Savaşı ile nihayete eren büyük kayıplardan sonra siyasi alanda da değişimler gözlenmiştir. Siyasette benimsenen milliyetçilik kapsamındaki stratejik girişimler ideolojik ve kuramsal dayanaklarını, toplumsal birimler arasında çatışmanın olmadığı ve toplumsal bütünlüğü bireye önceleyen sosyolojik sistemde bulmuştur. Ziya Gökalp'in ortaya koyduğu bu sistem Durkheimcı toplumsal dayanışmayı merkeze alan sosyolojide temellense de Aydın'ın (2009b) tespitine göre, İttihat ve Terakki'nin son döneminde büyük etkiye sahip Alman düşüncesinin etkilerini de taşımaktadır.

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte Türkiye kesin olarak siyasi tercihini ortaya koymuş ve artık farklı arayışlara kapıyı kapatmıştır. Sosyoloji yeni dönemle birlikte devletin ihtiyaçlarını önceler bir misyon edinmiştir: Devletin yeni siyasi tercihini ve bununla birlikte yapılacak olan inkılapları halka ulaştırmak, tanıtmak ve meşrulaştırmak (Sucu, 2016: 272). Başka bir deyişle sosyolojinin yeni misyonu cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte belirlenen ideallerle, tercihlerle yeni bir toplumun inşa edilmesidir. "Böylece toplumsal mühendislik ve içtimai tabip alışkanlıkları kurumsallaştırılmış ve sosyolojik bilgi araçsallaştırılmıştır. Toplumun özellikleri, yaşanan süreçlere vermiş olduğu tepkiler ve deneyimleri önemsenmemiştir. Sosyal bilim gerek devleti gerekse toplumsal güç ve yapıları onları hasta bırakan özelliklerinden kurtarma çabası olarak icra edilmiştir" (Bulut, 2014: 5). Siyasal süreç ve beklentiler, esasen sosyolojinin kuruluş evresinde Batı'dan aktarılan teorilerin, kavramların, isimlerin izahını da sunmaktadır. İki kurucu sosyolog Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin'in fikirlerinde baştan beri, edebiyat, ekonomi, terbiye, ahlak, eğitim gibi alanlara yönelik kaleme aldıkları eserleri incelendiğinde bu inşacılık göze çarpmaktadır.

Tek uluslu bir ülkesel devlete geçiş manasına da gelen bu süreçte Karpat'a göre kendine has bir yol izlenmiştir. Osmanlı unsurları Avrupa'daki benzerlerinden belirgin bir şekilde farklı bir ulus-devlet yaratmıştır. En önemli farklardan biri, içindeki Osmanlı-Müslüman unsurlar arasından çıkan entelektüel elitlerin, bu unsurları edebiyat, eğitim ve basın aracılığıyla, siyasi elit tarafından ülkenin otantik tarihsel milli kimliği olarak lanse edilen etnik Türk kimliğine dönüştürmekte oynadıkları roldür (2009: 18). İnşa edilmek istenen Türk kimliğine temellenmekle birlikte, gücünü rasyonellik ve bilimsellikten alan Batılı birey ve Batılı toplum tipidir. Yeni oluşumun başat karakteristikleri edebiyat eserlerinin biçim ve içeriğinde, eğitim sisteminin kurumsallaşmasında ve müfredatında yansımalarını bulmuştur.

Yeniden inşa süreci içerisinde dönüşüm genişleyerek devam etmiştir. "1930'lar halkçılığın, köylülüğün yüceltildiği; milliyetçiliğe romantik, duygusal ve öz açısından kökler arandığı, bu doğrultuda yeni kurumların, tezlerin oluşturulduğu yıllardır. Halkçılıkla devrimlere ve yeni rejime meşruiyet kazandırılırken, fiili girişimlerle köylü ve kentli kitlelerin zihniyet dünyasında değişimler gerçekleştirilerek rejimin tanımladığı vatandaşlar oluşturulmaya çalışılmıştır" (Kaçmazoğlu, 2012: 19). Modern vatandaşa ulaşmanın yanında toplumun yapısal olarak dönüşümünü sağlamak amacıyla toplumsal yapının farklı birimlerine yönelik uygulamalar icra edilmeye çalışılmıştır. Sarf edilen bu çabalar sosyolojide de karşılık bulmuştur. Siyasal alandaki bu dönüşüm sosyolojinin gelişiminin, örgütlenişinin, işleyişinin ve yönelimlerinin biçimlenişinde belirleyici olmuştur.

3. Döneme Hâkim Paradigma: Batılılaşma ve Pozitivizm

On sekizinci yüzyılın başlangıcı, Osmanlı Devleti için yeni bir devrin habercisi olmuştur. Askeri ve siyasi nedenlerle o zamana değin dış dünyaya kapalı olan kapılar aralanmıştır. Dönemin en önemli gücü olarak Osmanlı Devleti, kayda değer görmediği Batı'da olup bitenleri gözlemlene ihtiyacı duymuş, ardından bu doğrultuda dönüşüm çabalarına girmiştir. Askeriyede başlayan dönüşüm kademeli şekilde eğitim, idare, hukuk gibi toplumsal alanlara yayılmıştır. Tanzimat sonrası, özellikle II. Abdülhamit döneminde, ilişkiler hem daha yoğun bir hal almış hem de Batı'da yaşanmakta olan

modern zihniyet ve düşünce yapısı daha kapsamlı bir şekilde anlaşılmıştır. Devletin içerisinde bulunduğu duruma çözümlü amaçlayan sultan ile sultana muhalif bürokrat, aydın ve askeri seçkinlerin düşünce ve çalışmalarında “Batılılaşma” temel hedef olmuştur. Buna göre, askeriye edebiyata, eğitimden toplumun gündelik pratiklerine kadar toplumsal yaşamın bütün alanları Batılı, yani Avrupa’ya ait düşünce ve değerlere göre düzenlenecek, Batılı birey-Batılı toplum hüviyeti kazandırılacaktır.

Uygulanacak Batılılaşma ile bir taraftan kendi bünyesindeki aksaklıklar giderilerek toplumun güçlenmesi sağlanacak, diğer taraftan da kurulan yeni dünya düzeninde Osmanlı eski güçlü konumuna kavuşmuş olacaktır. Sezer, süreci ‘Batılılaşma’ olarak tanımlamıştır. Buna göre sorunlarımız kendimizden kaynaklanmamış, dünya içindeki yeni denge ve ilişkilerde belirlemiştir (1991a: 4). Kurulmakta olan yeni dünya siyasetinin, ekonomisinin Osmanlı’nın gerilemesinde tesiri fevkalade olmakla birlikte kendi içerisinde, bilhassa yönetim ve eğitimde, on altıncı yüzyıl sonrasında bozulmalar olduğu bilinmektedir. Söz konusu iç ve dış faktörler birbirini beslemiştir. Konumuz itibarıyla en önemli göstergesi Avrupa’da meydana gelen, devrimleri yaşatacak bilimsel gelişmelerden haberdar olunmasıdır. Kuruluşundan beri işleyen ilmi eğitimin dışı kapanması ve felsefe, tabii ilimler, yüksek matematik gibi derslerin müfredattan çıkarılması dünyadan kopuk, kendi içerisinde de gittikçe sığılan fikri ortamla sonuçlanmıştır (Adivar, 1982). Başka bir ifadeyle, Osmanlı düşünce geleneğinde toplumsal ve siyasal yaşamdakine paralel bir gelişme çizgisi, süreklilik sağlanamamıştır. Oysa bilinmektedir ki “bir sosyal düzenin sürekliliği, ona eşlik edecek güçlü bir fikir ortamına bağlıdır” (Aydın, 1990: 182).

Tecrübe edilen bu olumsuzluklar on dokuzuncu yüzyılda yaşanacak Batılılaşma hareketinin niteliği ve kapsamı hususunda mühim tesirler göstermiştir. Dünyadaki yeni gelişmeler çerçevesinde Osmanlı’yı konumlandırmanın yanı sıra kendi içerisinde de toplumsal yapıya hitap edecek, denk düşecek bir sosyal ve siyasal düşünce geleneğinin ortaya koyulamaması, Batılı okullarda eğitim almış ya da Batı’yı gözlemleme imkânı bulmuş dönemin aydınlarının kendi entelektüel geleneklerini reddetmesine neden olmuştur. Bu sebeple Batılılaşma sürecinde dışarıdan getirilen fikirler radikal bir şekilde tatbik edilmiştir.

Türk sosyolojisinin kuruluş aşamasına denk gelen bu dönemde entelektüel, siyasal ve sosyolojik eğilimlerin merkezinde bulunan iki paradigma “Batılılaşma” ve “pozitivizm”dir. Batılılaşma entelektüel, askeri, siyasi bütün çabaların amacını tayin etmiştir. Devleti içinde bulunduğu durumdan çıkaracak tek yol artık Batılılaşmadan geçmektedir. Tanzimat döneminde gerçekleştirilmeye çalışılan ve belli kurumları içeren ölçülü Batılılaşma, daha sonraları İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin iktidarıyla birlikte topyekûn Batılılaşmaya evrilmiş, toplumsal yapının kökten değişimini hedefleyen düşüncelere ulaşmıştır. “Radikal bir program olarak Batılılaşmanın temel öncülü olan, Batı’nın tümüyle bir model olarak benimsenebileceği ve dolayısıyla Batılılaşmanın topyekûn bir biçimde gerçekleştirilebileceği fikri, Batı’nın Hristiyanlığın ve onun kültürel geleneklerinin dünyası olarak değil, prensip olarak evrenselleştirilebilir bir ilkedir, yani akıldan hareketle kavranmasını gerektirir. Böylelikle Batı ile aynı geçmişi paylaşmayan, aynı kültürel geleneklerden gelmeyen toplumların da benzer bir siyasal ve sosyal düzeni tesis edebileceğini ileri sürmek mümkün hale gelmektedir” (Toker ve Tekin, 2009: 83). Benimsenen programın bilimsel zeminini, icrasının ise yöntemini bir diğer merkezi paradigma olan “pozitivizm” sunmuştur. Pozitivizm dönemin bilim anlayışını teşkil etmekteyse de esasen amaç belirlenen Batılılaşmanın nasıl, ne şekilde yapılacağına metodolojisini, gerçekleşmesi ümit edilen değişimlere de meşruiyet zeminini sunmasında işlev kazanmıştır. Bu iki kavram sosyolojinin bundan sonraki serüveninde baskın olacak eğilimlerini, içeriğini, bakışını ve hatta kurumsallaşmasını da tayin etmiştir. Bu

düşünceler, en kapsamlı örneklerini İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin mensubu ve Türk sosyolojisinin kurucuları Prens Sabahattin ve Ziya Gökalp'in fikirlerinde bulmuştur.

Pozitivizm Avrupa'da Orta Çağ'dan beri süre gelen bilim alanındaki gelişmelerin bir sonucu olarak şekillenmiştir. Gökberk'e göre, yeni keşfedilen bilim ilkeleri ve yöntemleri yavaş yavaş bütün doğa alanlarına uygulanmıştır. Doğa karşısında insanın sağladığı üstünlük dünya ve hayat görüşü üzerinde etkili olmuştur. Artık doğanın bütün alanları pozitif bilimlerce işlendiği için, bundan böyle insanın dünya ve hayat görüşünde ancak pozitif bilimlerin bilip doğruladığı tasarımları kullanmanın zamanı geldi denmiştir (2007: 412). Daha açık bir ifadeyle, toplumsal yaşamın da tıpkı doğada olduğu gibi akıl ile kavranabilecek evrensel yasalara tabi bir düzen içerisinde olduğu fikri hâkim olmuştur. Toplum, insan öznesinden, onun duygularından, yapıp etmelerinden, inançlarından ve değerlerinden soyutlanmış bir gerçeklik alanı olarak tasarlanmıştır. Aktör insandan yalıtıldığı haliyle, bir toplumdaki edinilecek bilginin de evrensel şekilde geçerliliği savunulmuştur.

Pozitivizmin on dokuzuncu yüzyılda çıkmasını sadece bilimsel ön gerekliliklerin mevcut olmasıyla açıklamak yetersiz kalmaktadır. Bir bilgi sisteminin sosyal ve siyasal alanda karşılık bulabilmesi, içinde şekillendiği toplumsal sisteme uygunluğunu da gerektirmektedir. Pozitivizmin şekillenişinin Avrupa'nın toplumsal şartları ile de yakından ilintisi bulunmaktadır. Söz konusu dönemde Avrupa kendi içerisinde moderniteyle yüzleşmenin yanı sıra dış ilişkilerde de yeni elde ettiği üstün konumu geliştirme ve muhafaza etme derdindedir. Kaçmazoğlu'na göre sosyolojinin de aralarında bulunduğu psikoloji, antropoloji gibi pozitivist çerçevede inşa edilen yeni sosyal bilimler vasıtasıyla Batı kendi iç sorunlarından, çatışmalarından kaynaklanan karmaşayı çözümlenecek, sorunları açıklayacak, amaçlanan yeni düzeni bilimsel bir düzlemde daha sağlam inşa edecek, bununla birlikte, ele geçirdiği dünya egemenliğinin de oluşum kanunlarını anlayıp çözümlenerek olayların işleyişini açıklayacak kuralları ortaya çıkaracaktır (2001: 13-14). Doğadan ayrı bulunan toplumsal alana, kültürel dünyaya ait var olduğu kabul edilen yasaların bulunması, toplumların istenilen yönde şekillendirilmesini mümkün kılacaktır. Böylelikle tarihin işleyişine, geleceğe de yön tayin edilecek, hakimiyet kurulacaktır.

Batı'da toplumsal çalkantılara son vermek, devrimleri nihayete erdirmek amacıyla 'nizam ve terakki' ilkesiyle ortaya çıkan pozitivizm, ülkemizde ise Avrupa emperyalizmine karşı imparatorluğun direncini artıracak bir reçete olarak görülmüştür. Batı'da sağlam felsefi ve epistemolojik temellere dayanan pozitivizm, bizde epistemolojik yönüyle değil daha ziyade siyasal boyutuyla dikkat çekmiş, felsefi sorgulama ve anlamının yerini alan politik-ideolojik saiklerle ithal edilip içselleştirilmeye çalışılmıştır (Kabakçı, 2008: 41). Esasen Batı'da yeniden şekillenen zihniyetin ürünü olan pozitivizm, arka plandaki dayanaklarından mahrum olarak imparatorluğu kurtarmak gibi pratiğe dönük bir siyaset için araçsallaştırılmıştır.

Abdülhamit dönemi aydınlarının pozitivizme olan ilgisini açılan Batı tarzı okullarda verilen güçlü teorik bilgiye indirgemek yeterli değildir. Daha da önemlisi, kısıtlı zamanda büyük hedefleri gerçekleştirme çabasındaki aydınların, pozitivizmin uygulama sahası olan Batı medeniyetini yerinde gözlemlene imkanına sahip olmasıdır. Işın'ın ifadesiyle, "Batı'nın kent düzeni ve temsil ettiği gelenek karşıtı kültür, Osmanlı aydınlarının gözlem alanına girmekle, hem modern uygarlık anlayışının rasyonel ölçütlerini hem de bu rasyonelliğin ardındaki pozitif bilim düşüncesini ön plana çıkarmıştır" (1985: 352). Yirmisekiz Çelebi Mehmet'ten beri görev üzere giden devlet memurlarının aktardıkları ve sonraları çeşitli vesilelerle uzun süre Avrupa'da yaşamak zorunda kalan aydınların gözlemledikleri yeni modern zihniyetin somut tezahürleri, kurulmak istenen yeni nizam düşüncesinin şekil almasında büyük etki etmiştir. Batı'daki modern yaşam biçimi örnek kabul edilmiştir. Toplumun somut koşullarından hareket etmeden, dışarıdan ithal yoluyla gerçekleştirilmek istenen değişim için tepeden belirlenen kuralların halk tabanında uygulanmasını

salık veren bir yöntem ve siyaset izlenmiştir. Bu yüzden ki Özlem'in (2009: 458-59) de belirttiği üzere, aydın kesim İngiltere, İtalya ve Almanya'dakinden önemli farklılıklar gösteren Fransız pozitivismi benimsemişlerdir. Pozitivism burada kendi özgün koşulları içerisinde şekillenmiştir. Kurucusu olan Auguste Comte'un pozitif bilimi, Fransız Devrimi'nin sloganlarının yaşama geçirilmesinde yol göstericidir: toplum teorisinde holistik/bütünlükçü ve siyaset teorisinde merkezîyetçi, laisist, üsttencidir. Comte'un sosyolojisi ve özellikle pozitif siyaset sistemi, bu aydınların temel başvuru kaynakları olmuştur.

Cumhuriyete kadar gelen dönemde bir çözüm arayışı için araçsallaştırılan sosyoloji ve pozitivism, cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte artık çözümün tatbiki için kullanılmıştır. Daha açık ifade edilirse, öncesinde sosyoloji hedeflenen Batılılaşmanın nasıl, hangi yoldan gerçekleştirilmesi gerektiğinin anlaşılması için seferber edilmiştir ve pozitivist-otoriter bir yönetim ideolojisinde karar kılınmıştır. Cumhuriyetin ilanıyla birlikte tercihini yapan iktidar tarafından yeni yönetim ideolojisinin icrası için görevlendirilmiştir. Lakin yeni süreç içerisinde sosyolojinin o güne kadar sahip olduğu önemini muhafaza ettiğini söylemek pek mümkün değildir.

Pozitivist-otoriter ideolojinin egemenliğinde, "siyaset, toplum üzerinde uygulanan ve belli bir sosyal düzeni imal etmeye ve denetlemeye yarayan bir 'sosyal teknik' olarak kavranmıştır. Bu ideoloji Cumhuriyetin Tek Parti Dönemine damgasını vurmuştur" (Toker ve Tekin, 2009: 84). Tıpkı Avrupa'daki gibi ülkemizin modernleşme sürecindeki çelişki dikkat çekicidir. Her ne kadar insanların rasyonel olmaları, aklını kullanmaları, kendilerini bunları yapmaktan aciz bırakan geleneksel sınırlardan kurtulmaları salık verilmesine rağmen, insan özgürlüğü yeni sınırlarla bastırılmıştır. Toplumun düzeni ve devletin daimiliği söz konusu olduğunda insan aklı teferruattan sayılmıştır. Başka bir açıdan modern düzen ve temsilcisi devletin, insanların keyfiyetine bırakılamayacak kadar hayati olduğuna inanılmıştır. Yukarıdan aşağıya doğru, azınlığın çoğunluk adına hüküm verdiği bir yönetim şekli ne yeni iktidar için ne de yönetilen toplum için yabancı bir olgu değildir. Belge'ye (2012: 723) göre Osmanlı'dan beri süre gelen otoriter alışkanlıklar pozitivist yönetimin temelinde bulunmaktadır. Az sayıda 'iyi bilen' kişinin bütün toplum için düşünüp karar vermesi klasik, alışılmış modellerle fazla çelişmemektedir.

Yeni kurulan devletin yönetim şeklinin cumhuriyet olmasını, esasen Tanzimat'tan beri yoğunlaşarak süre gelen Batılılaşma fikrinin ve daha mühimi pozitivist evrenselci aklın bir neticesi olarak görmek mümkündür. Toplumu edilgen kılan bu anlayışa göre uygulanması elzem gelen doğru tektir, bu doğru da evrensel akılca ortaya çıkarılmıştır. Bundan sonra yapılması gereken bu doğrunun tüm iradelerin üzerinde konumlanan devlet iradesi tarafından yürürlüğe konulmasıdır. Özlem (1999: 21)'in kaydettiği üzere, modern cumhuriyet rasyonaliteye dayalı bir hâkimiyet ve toplumsal organizasyon düşüncesine dayanır. Rasyonel düşünen 'yurttaş' olarak bireyi; rasyonel, irrasyonel, duygusal, geleneksel, değersel tüm yönleriyle insanın önüne koyduğu veya insanın tüm bu yönlerinin oluşturduğu bütünlükten onun belli bir yönünü (rasyonalite) ayırıp tüm öbür yönlerini bu yönün despotizmine maruz bıraktığı için, dışlamacı ve indirgemecidir. Cumhuriyetçilik, özneyi rasyonel yoldan yeniden inşa edilmesi gereken bir nesneye indirger. Ve işte tam da bu nedenle, modern cumhuriyet, Aydınlanmacı/pozitivist akılcılığa dayanan bir ulusalcı ahlâk ve ideolojiyi içerir, hatta kendisi bizzat bir ahlâk ve ideoloji olarak görünür.

Toplumun böylesi radikal biçimde tepeden değiştirilmeye çalışıldığı ortamda bir meşruiyet krizi kaçınılmaz olmuştur. Bilindiği üzere modern devlet felsefesinin başlangıcından itibaren meşruiyet, tartışmalarda önemli bir yer edinmiştir. Meşruiyet, toplum adına toplumu yönetme gücünü elinde bulunduran iktidara, kararlarına, eylemlerine karşı halkın rıza göstermesidir. İktidar halkın rızasını kazanabilmek, halkı ortak bir zeminde birleştirebilmek için yapıp ettiklerini çeşitli gerekçelere dayandırmak zorundadır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, "cumhuriyetle birlikte uygulamaya

konan topyekûn Batılılaşma programı ikili bir meşruiyet krizi ile maluldür. Bir yandan eski meşruiyet kaynağı olan geleneği saf dışı bırakmak istemekte, geleneğe karşı akıllı, sürekliliğe karşı kopuşu tercih etmekte; diğer yandan ise söz konusu 'akıl' kavramını pozitivist bir temelde yorumladığından, modern Batı felsefi-siyasi düşüncesi içinde ortaya konan 'doğal hukuk' veya 'halk egemenliği' gibi yeni bir meşruiyet temeline dayanmamaktadır" (Toker ve Tekin, 2009: 84). Modern zihniyette yeri olmayan ve terkedilmek istenen geçmişin izlerini taşıyan din ve gelenek gibi rıza alanlarının terk edilmesi, 'bilimsellik'in referans alınmasıyla sonuçlanmıştır. Bundan sonra yapılacak her türlü icraatın gerekçesi ve meşruiyeti bilimsellikten sağlanmıştır. Bu pozitivist meşruiyetin iktidar için bir diğer kazanımı da toplumun önceden kestirilebilir, denetlenebilir ve planlanabilir hale getirilmesidir.

Cumhuriyetin ilanının ardından iktidar; modern birey, modern toplum ve her bir detayıyla modern bir yaşantı kurmaya girişmiştir. Yukarıdan alınan kararları halk tabanında yaygınlaştırmak için geniş çapta uygulamalar getirmiştir. Yapılan inkılapların, hazırlanan kanunların yanı sıra özellikle 1930'lu yıllarda eğitim, dil, tarih, edebiyat, sosyoloji, antropoloji gibi alanlar modernliği tesis etmek veya modernleşmeye engel unsurları bertaraf etmek için seferber edilmiştir.

4. Siyasetin Odağında Gelişen Sosyoloji

Sosyoloji diğer pek çok sosyal bilim disiplini gibi on dokuzuncu yüzyılda modern Aydınlanma felsefesinin çeşitlenmesiyle gelişmiştir. Evvelinde felsefenin dâhilinde toplum üzerine düşünme geleneği bulunmaktaysa da modern, müstakil bir bilim dalı olması moderniteyle birliktedir. Geleneksel düşünüş, algılayış, kavrayış ile bağlarını kopararak varlık kazanmıştır. Merkezinde, "Toplumlar, kendilerini parçalama eğilimi taşıyan ekonomik ve toplumsal güçlerle yüz yüze gelince, nasıl bir arada kalırlar?" (Merriman, 2018: 871) sorusunun olduğu yeni bir düşünce sistemi olarak inşa edilmiştir. Dönemi karakterize eden akıl ve ampirik araştırma yoluyla evrenin kavranabileceği ve denetlenebileceği inancından güç alarak toplumsal dünyada karşı karşıya kalınan karmaşıklıkları, düzensizlikleri gidermek ve toplumsal birliği sağlamak vazifesiyle nitelik kazanmıştır. Fizik, biyoloji gibi doğa bilimlerinde kaydedilen başarılarından dolayı aynı yöntemlerin kullanılarak sosyolojinin kendisinden beklenen vazifeyi ifa edeceği düşünülmüştür. Tıpkı -söz konusu dönemin bilim anlayışı içerisinde- doğa bilimlerinde keşfedilen ve genel-geçerliliği kabul edilen gözlenebilir, ölçülebilir, kesin doğa yasaları gibi toplumların da yasalarının var olduğu ve bu yasaların keşfedilmesiyle toplumsal çalkantıların, kaos ortamının sona ereceği kabul edilmiştir. Sosyolojinin kimliği, kapsamı, sınırları, yöntemi mevzu bahis toplumsal ortam ve bilimsel anlayış içerisinde belirlenmiştir.

Ülkemizde sosyolojinin gelişmesi Avrupa'dakinden farklı bir çizgiye sahiptir. Avrupa'da sosyoloji, kendi toplumsal yaşamındaki devinimler, çelişkiler ile yüzyılları kapsayan düşünce birikiminin neticesidir. Dönem itibarıyla dini, ekonomik ve bilhassa güçlenen siyasi iktidar karşısında huzursuz, kaos içerisinde, düzene ve bütünlüğe kavuşturulmayı bekleyen toplum için çözüm aramıştır. Aksine ülkemizde ise sosyoloji "İmparatorluğun çözülmeye yüz tuttuğu, büyük siyasi güçlüklerle karşı karşıya geldiği bir dönemde gelmiş ve siyasi çözüm arayışlarının bir ifadesi, vasıtası olmuştur. Başka bir deyişle sosyolojiye ilginin asıl saikini 'devletin kurtarılması' çabaları oluşturmuştur" (Özcan, 2015: 488). Öncelikli amaç, kurulan yeni dünyadaki denge ve ilişkiler ile bunların imparatorluğun iç siyasetine yansıyan problemleri çözüme kavuşturmaktır. Batı'da toplumun sorunlarına çözüm sağlamak için ortaya çıkan sosyoloji, ülkemizde devletin, siyasetin sorunlarına çözüm üretmek amacıyla uygulanmıştır. Bu sebeple özellikle kuruluş aşamasında siyaset Türk sosyolojisinin temel belirleyeni olmuştur. Kuruluş aşamasında sosyoloji gerek yeni düzenin belirlenmesi gerek bu düzenin toplumsal zeminde tesis edilmesi adına siyaset tarafından

araçsallaştırılmıştır. Siyasal olanın toplumsal yapının geri kalanında belirleyici olduğu bu süreçte, sosyolojiye 'kurtarıcı' ve 'kurucu' rolü yüklenmiştir (Yelken, 2014).

Türkiye'de sosyoloji disiplininin teşekkülü, on dokuzuncu asrın son yıllarına denk gelmektedir. Avrupa'da bulunan Jön Türklere mensup entelektüeller hem düşüncelerini takip ettikleri hem de doğrudan ilişki kurdukları sosyoloji çevrelerinin eserlerini tercüme etmiş veya yorumlamışlardır. Sosyolojiyi yeni, modern bir bilim olarak Türk düşüncesine tanıştırmışlardır. Bu noktada, Jön Türklerden önce, yaptıkları çalışmalarla henüz yeni bir bilim olan sosyolojiye ülke içerisinde meşruiyet kazandıracak fikri zemini oluşturan, bu nitelikleriyle sosyolojinin öncüleri addedilebilecek isimleri de zikretmek gerekmektedir. Namık Kemal, Şinasi, Ziya Paşa, Ali Suavi, Ahmet Mithat Efendi, Ahmet Şuayib ve Ahmet Rıza'nın aralarında bulunduğu isimler gerek Batılı fikirlerin, bilimsel düşüncelerin ülkede yayılmasında gerekse sosyolojinin nesnesi olan modern toplum tasavvurunun şekillenmesinde önemli rol oynamışlardır. Sosyolojinin üzerine inşa olacağı düşünsel zemini hazırlamışlardır. Hatırlanacağı üzere Batı'da sosyoloji birdenbire, Auguste Comte'un çabalarıyla kurulmuş değildir. Antik Yunandan başlayarak yüzyıllardır süre gelen bir felsefe, siyaset ve toplumsal düşünce geleneğinin üzerine inşa edilmiştir. Türk düşünce dünyasında da siyasal ve toplumsal yaşam üzerine oluşmuş bir düşünce geleneği yok değildir. Batı'dakine benzer olarak, istendiği takdirde Batılılaşma öncesi Osmanlı düşüncesinde önemli isimlerle karşılaşmak mümkündür. Bu bağlamda Fındıkoğlu, daha eski dönemlerde yaşamış Farabi, Kaşgarlı Mahmut ve Yusuf Has Hacib'in yanı sıra Osmanlı dönemi tarihçilerine sosyal meseleleri merkeze alan çalışmalarına dikkat çekmektedir (1958: 139-140). İbn Haldun'un etkisini taşıyan Kâtip Çelebi, Naima gibi düşünürler sadece tarihi kayıt altına almamış, aynı zamanda toplumsal sorunlar üzerinde de durmuşlardır. Toplumların tarihi süreçte ne tür yasalar çerçevesinde yol aldığı, nasıl oluştuğu, geliştiği ve yok olduğu sorusunun merakını ve kaygısını taşımışlardır. İçerisinde yaşadıkları toplumların geleceklerini öngörmek için tarihi yasallığı araştırmışlardır (Fazlıoğlu, 2015: 192-193).

Köklü bir geçmişi ihtiva eden düşünce geleneği ile sosyolojinin ülkemizdeki teşekkülü bir arada düşünüldüğü takdirde bir husus dikkat çekmektedir: bağlantısızlık. Sosyolojimizin geçmiş düşünce birikimiyle arasındaki bu bağlantısızlık, üzerinde durulmadığı takdirde 'sosyoloji yeni ortaya çıkmış, modern, rasyonel bir bilimdir' şeklinde mantıklı bir açıklamaya kavuşturulmaktadır. Oysa irdelenirse Avrupa'da sosyoloji disiplin olarak yeni olmasına karşın ontolojisi, epistemolojisi, metodolojisi yılları kapsayan süreçte inşa edilmiştir. "Sosyoloji Türk düşüncesine ise toplum ve toplum olayları üzerinde geleneksel düşünme biçimlerinden oldukça farklı bir düşünme ve kavrayış biçimi, yeni bir bilgi sistemi getirmiştir. Türkiye'de sosyoloji, aydınların zihniyet ve tasavvur dünyasını dönüştürerek, geleneksel algıların tahribi pahasına benimsenmiştir" (Özcan, 2010: 95). Her ne kadar bugünden geriye bakıldığında yapılan eleştirilerin geçerliği tartışılmaz olsa da dönemin şartları içerisinde, Osmanlı düşüncesinin devletin sorunlarına çözüm üretmede yetersiz kaldığı göz önüne alınmalıdır. Modern, Batılı, kurtarıcı olan sosyoloji, Osmanlı'nın mevcut durumundan sorumlu tutulan geleneksel düşünce dünyasına karşı konumlandırılarak var edilmiştir. Süreci Batılılaşmanın doğal sonucu olarak vurgulayan Sucu'ya (2018: 97) göre, kendi düşünce geleneğimizden yola çıkılarak bir Türk sosyolojisi üretilmemiştir. Dönemin koşulları Batı'da hazır bir şekilde sistemleştirilmiş sosyolojiyi aktarmayı gerektirmiştir.

Batılılaşma yolunda geleneksel düşünce dünyamızla koyulan mesafe, sosyolojinin tesis edilmesinden günümüze dek devam eden esaslı bir sorunu beraberinde getirmiştir. Toplumsal gerçeklik ile bu gerçekliği analiz edecek, nesne kabul edecek, Batı'dan aktardığımız sosyoloji arasında uyumsuzluklar doğmaktadır. Sosyoloji çatısı altında edindiğimiz Batılı görme, düşünme, anlamlandırma eylemlerimiz gerçekliği tam manasıyla kavrayamamaktadır. Söz konusu

uyuşmazlığın ülkemize has bir durum olmadığını belirtmek gerekmektedir. Pek çok Batı dışı toplumda genelde sosyal bilimler, özelde ise sosyoloji benzer durumu tecrübe etmiştir. Avrupa düşüncesinin evrenselliğini eleştirel şekilde değerlendiren Chakrabarty, siyasal moderniteyi tartışırken, Avrupa'nın düşünsel ve teolojik geleneklerinin köklerine uzanan kategori ve kavramlara başvurmadan düşünülemediğini belirtmektedir. Bütün bu kavramların Avrupa düşüncesinin ve tarihinin içerisinde anlam kazandığını ifade etmektedir (2012: 36-37). Chakrabarty'nin siyasal modernite için belirttiği yerli, topluma özgü içeriklere sahip kavram ve kategorilerin yerine Batılı, modern olanların ikame edilmesini esasen modernitenin her boyutuna genelleştirmek mümkündür. En basit haliyle sosyolojinin bilimi olduğu 'toplum' kavramı dahi Batılı standartlarda oluşturulmuş ve evrenselleştirilmiş modern bir inşadır (Çiğdem, 2013). Her toplumda var olan toplumsal kurumların, kategorilerin ve kavramların içlerinin Batılı fikirlerle doldurulması yahut yeni kavramların sorgulanmaksızın aktarılması, sosyoloji üretimini Batı'da üretildiği haliyle ülke şartlarına tatbik edilmesiyle sınırlandırmıştır.

Geçmişle bağların koparılmak istenmesine rağmen hem toplum hem de toplum içerisinde şekillenen zihniyetin etkileri sosyolojinin gelişiminde tesir göstermiştir. Özcan'ın kaydettiğine göre, başlangıç evresinde Le Play-Demolins çizgisi (Science Sociale okulu), Auguste Comte-Emile Durkheim çizgisi, Herbert Spencer kaynaklı organizmacı-biyolojik sosyoloji yaklaşımı ve Gustave Le Bon kaynaklı sosyal psikoloji yaklaşımı ülkemizde temsil edilmiştir (2015: 493). Ancak sadece Le Play ve Durkheim çizgisi etkili olabilmiştir. Ülkede hâkim bilim anlayışı olan pozitivismle ilintileri, bu güçlü etkiyi açıklamakta tek başına yeterli görünmemektedir. Sezer'e göre, sorunları toplum olarak çözmek ve bunu devlet aracılığıyla gerçekleştirmek Türk düşüncesinin temel özelliğidir (1991b: 10). Bu özellik, düşünürlerin sosyolojiye yönelişinde, sosyoloji içerisindeki seçiciliklerinde belirleyici olmuştur. Devlet ile toplumun birlikteliği daha en baştan sosyolojinin siyaset ile yakından ilişkili olmasını, başka bir ifadeyle karşı karşıya olunan sorunların toplum ve siyaset düzeyinde çözümlenmesini açıklamaktadır. Bu bağlamda düşünüldüğü takdirde Prens Sabahaddin'in ve Ziya Gökalp'in takipçisi oldukları sosyoloji ekollerinin kazandıkları mevki anlaşılabilir.

Ülkemizde sosyoloji Prens Sabahaddin'in çabalarıyla ilk defa sistematik şekilde temsil edilmiştir. Sosyolojinin yapılan kısmi çeviriler ve bunlar üzerine yapılan yorumlamalardan inşa edildiği erken dönemde, Sabahaddin'in düşünceleri yeni bir boyut kazandırmıştır. Bugün, sosyolojisine kaynaklık eden temel çalışmaları (2013) 1908 sonrasına ait olmasına karşın, düşüncelerinin daha önce şekillendiğini belirtmek gerekmektedir. 1902 yılında yapılan Birinci Jön Türk Kongresi'nde fikirlerini beyan ettiği bilinmektedir. Bu kongrenin sosyoloji açısından ehemmiyeti, Osmanlı'nın içinde bulunduğu duruma ilk kez bilimsel, sistemli ve sosyolojik bir çözüm önerisi getirilmiş olmasıdır. Diğer önemli husus ise Sabahaddin'in sosyolojik fikirlerinin, bundan sonra Türk düşünündeki konumunu tayin edecek olan siyasal ayrışmanın bu kongrede ortaya çıkmasıdır. Genel itibarıyla Ziya Gökalp ile karşıtlık içerisinde değerlendirilen Sabahaddin, esasen ilk kez Ahmet Rıza ile karşı karşıya gelmiştir. Fakat buradaki farklılaşma temelde siyasal fikirler üzerinden gerçekleşmiştir. Ahmet Rıza her ne kadar sosyoloji, bilhassa Auguste Comte'un pozitivismiyle ilgilenmiş olsa bile düşüncelerinde siyasal ağırlık kazanmış, dönemin diğer sosyoloji girişimlerinin ötesine geçememiştir. Oysa daha sonra aynı siyasal çizgiden gelen Ziya Gökalp, siyasal görüşlerini çevreleyecek sosyolojik bir sistem inşa etmiştir. Bu sebeple Sabahaddin ile birlikte Türk sosyolojisinde iki muhalif eğilim olarak konumlandırılmıştır.

1899'da ülkeden ayrılan Prens Sabahaddin, gittiği Fransa'da ilim çevrelerini yakından takip etmiştir. Küçük yaştan itibaren aldığı eğitimlerle kimya, fizik, biyoloji, astronomi gibi müspet ilimler alanında dikkate değer başarı kaydetmiştir. Bilime olan ilgisi, Sabahaddin'in toplumsal ve siyasal alana yönelik yaklaşımında kuvvetli tesir göstermiştir. Avrupa'ya gider gitmez, Osmanlı Devleti'ni

siyasal ve toplumsal olarak yıpratıcı afetleri inceleyecek, teşhis edecek bir ilim arayışında olmuştur. Bu maksatla, çeşitli sosyoloji akımlarını takip etmiştir (Ege, 1977: 35). Bu arayışı sırasında Le Play ve öğrencilerinden müteşekkil “Science Sociale” ekolünü keşfetmiş ve ekolün önde gelen isimleriyle dostluk geliştirmiştir. Müspet ilimlere son derece hâkim Sabahaddin’in aradığı ilmi, o dönemde Le Play ekolünün düşüncesinde bulması pek doğaldır. Zira bu ekolün mensupları çalışmalarını dönemin egemen pozitivist bilim anlayışı içerisinde ortaya koymuştur.

Siyasi kimliğinin getirdiği dezavantajlara rağmen Prens Sabahaddin’in ülkeden ayrılacağı 1924’e kadar benimsediği ilmin ülkede tatbik edilmesi için çalışmalarına devam etmiştir (Ege, 1977: 449-451). Türk sosyolojisinde, sosyal yapı araştırmalarını hâkim anlayışa karşı güçlü bir alternatif olmasını sağlamıştır. Yapı araştırmalarında kullanılacak yöntemi işaret etmenin yanı sıra ilgiyi toplumun sosyal yönüne toplamıştır ve bu sosyalliğin keşfinde metod ve tekniklerin gerekliliğini teorik düzeyde tartışmanın ötesinde somut şekilde göstermiştir. İdealleştirdiği araştırma programını Sabahaddin’in kendisi tatbik edememiştir, ancak beraber çalıştığı ve sonrasında yetişen araştırmacılar tarafından gerçekleştirilmeye gayret gösterilmiştir.

Tanzimat Dönemi’nden itibaren hürriyet, meşrutiyet gibi Batı’dan ithal edilen, soyut olguların uygulandığı takdirde ülke sorunlarının çözülmesini sağlayacağı düşünülmüştür. Ne var ki gelinen noktada Batı’nın gerçekliği altında ezilen bu kavramların toplum ve devlet nezdinde istenen değişimi sağlamadığı ortaya çıkmıştır. Farklı alanlarda, çözüm sunacak kısmi değişimlerin ötesinde bütüncül dönüşümü sağlayacak kapsamlı bir program ihtiyacı anlaşılmıştır. Bu bağlamda, Prens Sabahaddin ile birlikte ülkede temsil edilen sosyoloji akımlarının arasında fikirleri gelişme imkânı bulan diğer isim Ziya Gökalp’tir.

Ziya Gökalp’in sosyoloji anlayışı, Prens Sabahaddin’de olduğu gibi dönemin siyasal kaygılarında temellendirilmiş; pozitivist entelektüel ve siyasal alanda ideolojiye varan hâkimiyeti içerisinde şekillenmiştir. Benzerliklere rağmen şu farklılık hemen dikkat çekecektir: Sabahaddin ülke sorunlarının çözümü için uygun bir bilim aramıştır ve Science Social’de karar kılmıştır. Oysa Gökalp, bilimi, fikirlerinin gerçekleştirilmesinde kullanmıştır. Ergun’un (1983: 2161) da belirttiği üzere, Türkiye ile ilgili siyasi düşüncesi, ideolojisi bilimsel gerçekten önce gelmiştir. Siyasetteki eylemini bir kuramda temellendirmek için eylemine elverişli bir kuram benimsemiştir. Başka bir deyişle, bu kuramı siyasi fikirlerinin sistemleştirilmesinde yarayan bir araç gibi kullanmıştır.

Ziya Gökalp için sosyoloji, toplumsal olayların tabii olduğu kanunları araştıran bir ilimdir (Mermutlu, 1995: 121)². Sosyal bilimleri doğa bilimlerine koşut olarak temellendiren pozitivist anlayışa uygun şekilde Gökalp, daha baştan sosyolojinin ve sosyolojiye konu olacak gerçeklik alanının sınırlarını belirlemeye koyulmuştur. Geçmişin bilimsellikten uzak bilgi anlayışının aksine, Gökalp’e göre sosyoloji diğer pozitif bilimler gibi öncelikle toplumsal hadiseleri neden-sonuç ilişkisi içerisinde ele almayı amaç edinmelidir. Her hadisenin toplum içerisinde yerine getirdiği işlevi tespit etmelidir (2018: 29). Böylelikle sosyoloji toplumun geçirmekte olduğu süreci açıklayabilecek bilgiye ulaşacaktır. Her hadisenin nedeninin, işlevinin ve neden olduğu sonuçların tespit edilmesi toplumun işleyişinde aksaklığa neden olacak veya zarar verecek hadiselerin anlaşılmasının yanı sıra toplumun geleceğinin de kestirilmesini sağlayacaktır. Açıktır ki edinilen genel bilgi toplumun gidişatını etkileyecek olumsuz gelişmelere müdahale etmeyi mümkün kılacaktır. Toplumların genel-geçer yasalarının olduğu pozitivist kabulüne dayanan anlayışla, aynı süreçten geçen toplumların tecrübesi sosyolojiye bu süreçte yardımcı olacaktır.

² Bu eser aslında Ziya Gökalp’in Darülfünun’da ders verdiği döneme ait ve Hamid Sa’di Bey tarafından 1329 (miladi 1913/1914) senesinde yayınlanan ders notlarıdır. Bedri Mermutlu’nun çalışması (1995) içerisinde yer verilmiştir.

Ziya Gökalp'in pozitivizmin gölgesinde şekillendirdiği sosyolojisi amacı, nesnesi, bilimselliği hususunda Prens Sabahaddin'in görüşleriyle benzerlikler sunmaktadır. Lakin Gökalp'in düşünce sistematığının daha derinlikli olduğunu belirtmek gerekmektedir. Yukarıda teorik olarak ele alınan sosyoloji anlayışının, toplumun tetkikinde nasıl icra edileceğini 'Milli İctimaiyat'³ adlı yazısında etraflıca izah etmiştir. "Gökalp'in milli sosyoloji anlayışında; bir yanda Türk toplum tarihinde yeni bir aşama olarak kabul edilen 'millet' döneminin ve bunu hazırlayan değişmelerin anlaşılabilmesi için gerekli tarihi temelleri belirleyebilmek, bunun için belli başlı kavramları tespit edebilmek gayreti bulunmaktadır. Bu kavramsallaştırma Gökalp'in, sosyolojinin temel sorunlarından birisi olan Batı uygarlığı ile karşılaşmamız konusunda kullanacağı terminolojinin temellerini oluşturacaktır" (Tuna, 1995: 52). Gökalp'in çabası, o günün toplumunun içerisinde bulunduğu şartlar dikkate alınırca daha net anlaşılacaktır. Batılı toplumların modern dünyasına dahil olmak isteyen ve köklü bir geçmişe sahip olan toplumun yaşadığı gerilim için bir çözüm sunmaktadır.

Fındıkoğlu'na göre, Ziya Gökalp sosyolojisini inşa ederken Emile Durkheim'ı kopya etmemiştir. Durkheim sosyolojisinin genel prensiplerini Türklerin toplumsal gerçekliği üzerine tatbik etmiştir (1955: 11). Gerçekliği bu prensiplerin sınırlarına hapsedmemiştir. Teorinin gerçeklik karşısında yetersiz kaldığı hallerde yeni düzenlemeler ve hatta Durkheim'ın anlayışına uymayan eklemeler yapmıştır. Dikeçligil (2005: 55)'in yaptığı tespite göre, Gökalp pozitivizmin baskısına rağmen, Durkheim sosyolojisinde tabu olan birey/büyük adam konusunu ele almıştır. Toplumcu bakış açısına rağmen bireyin toplum içindeki gücünü görmüştür ve bu faktörü, geçerli sosyolojik-metodolojik ilkeler çerçevesini aşmadan, ama bu çerçeveyi zorlayarak sosyolojiye taşımıştır.

Emile Durkheim sosyolojisinin sıkı bir taraftarı olmasına karşın Ziya Gökalp'in belirli hususlarda farklılaşmasının nedeni dönemin koşullarında aranmalıdır. Başta belirtildiği üzere Gökalp bilimsel çalışmaların neticesinde sosyolojiye, Durkheim'a ulaşmamıştır. Dönemin önemli bir siyasi figürü olarak fikirlerini sosyoloji ile temellendirmiştir. Sosyolojiyi yeniden yapılandırılmakta olan toplumun hizmetine sunmuştur. Çelebi'nin (2015: 20) tespitiyle, Türklerin tarihinden ve kültüründen topladığı verinin peşinden giderek tümevarımsal tespite ulaşmak yerine, zihninde çizdiği dayanışmacı-korporatist toplum modelini destekleyecek tarzda tarihsel ve kültürel verileri bir araya toplamayı hedeflemiştir.

Meşrutiyet Dönemi'nde sosyolojinin sistemli bir disiplin olarak kurumsallaşmasını sağlayan Ziya Gökalp ve Prens Sabahaddin, kendilerinden sonra Türk sosyolojisine yön verecek iki farklı görüşün öncülüğünü yapmışlardır. Devleti, içinde bulunduğu çıkmazdan kurtarmak misyonuyla sosyolojiye yönelmişlerdir. Her ikisi de pozitivizme bağlı kalmakla birlikte pozitivizmin farklı versiyonlarını benimsemişler, bilgiye ulaştıracak farklı teknikler kullanmayı tercih etmişlerdir. Fakat Türk sosyolojisi için temel önemleri, genç bir bilim olan sosyolojinin bu kadar erken evrede disiplin konumuna getirmelerinden gelmektedir. Michel Foucault'ya referansla bilimlerin disiplin boyutunu tartışan Aktay'a göre bir bilimi disiplin kılan boyutu, var olan olguların bilgisi olmasından değil, bir olguyu var eden bilgiyi düzenleyen tabiatından kaynaklanmaktadır. Bu anlamda sosyoloji düzenli işleyen bir mekanizma olarak önceden var olan toplumun nesnel bilgisi değil, bizzat böyle bir mekanizma tahayyülünü (toplum) üretebildiği ve bu tahayyül-ürünü olgu hakkında ortaya konulacak bilginin şartlarını ve sınırlarını belirlediği için bir disiplindir (2010: 20). Sabahaddin ve bilhassa Gökalp, Batı'da Auguste Comte'un, Emile Durkheim'ın yaptığını yaparak Türk

³ 'Milli İctimaiyat' başlıklı bu yazı İctimaiyat Mecmuası'nın birinci sayısında yayınlanmıştır. Ziya Gökalp'in İttihat ve Terakki Genel Merkezi'nden il merkezlerine gönderdiği 'Milli İctimaiyat' adlı genelge ile aynı içeriğe sahiptir. Duru'ya (1975) göre böyle bir genelgenin siyasal parti tarafından yayılması görülmemiş bir şeydir. Bu durum bir yanyıla sosyolojinin Gökalp için taşıdığı önemi belgelemektedir. Diğer yanyıla Ziya Gökalp sosyolojisinin kurduğu hakimiyet alanını açık etmektedir.

sosyolojisine disiplin hüviyetini kazandırmışlardır. Kendi anlayışları dahilinde toplumun gerçekliğini ve bu gerçekliğin bilimsel bilgisinin mahiyetini, yöntemini, imkanını belirlemişlerdir. Düşünceleri eleştirilebilir, yanlışlanabilir olmalarına karşın sosyolojiyi icra edecek bilinci, farkındalığı sağlamışlardır. Bugünden bakmanın sağladığı konforla, o dönemde sarf edilen çabalar Batılı sosyologların taklidi olarak değerlendirilebilmektedir. Oysa ki sadece sosyolojinin öz kaynaklarının yetersizliği dahi, söz konusu çabaların kıymetini göstermektedir.

Türkiye’de sosyolojinin kuruluş aşamasında siyasetin sosyoloji üzerindeki tesiri, daha yoğun bir şekilde siyasi kişilikleriyle öne çıkan iki kurucu ismin düşünce ve çalışmalarıyla sınırlı değildir. Cumhuriyetin ilan edilmesinin ardından, 1924 yılında hem Ziya Gökalp’in ölümü hem de Prens Sabahaddin’in ülke dışına çıkmak zorunda bulunması sosyolojide önemli derecede durgunluğa neden olmuştur. Durgunluk ile ifade edilmek istenen, dönemin diğer sosyologlarının çalışmalarını yargılamaktan ziyade bu iki ismin yapmayı planladığı önemli, kapsamlı çalışmaların tamamlanmadan kalmış olmasıdır. Tabii ki sosyolojinin bütün çevrelerce öncelendiği Cumhuriyet öncesindeki canlılık, çeşitlilik ve üretkenliğin sürdüğünü söylemenin imkânı yoktur. Lakin bunun sebebini sadece sosyologlara yüklemek açıklayıcı değildir. Daha önce belirtildiği üzere, sosyoloji genel olarak cumhuriyetin ilanından sonra geçmişteki kıymetini kaybetmiştir. “Türk toplumu yeni rejimi ile modernleşme ve ulus devlet formunda, Batıcılığa ve Cumhuriyet’in ilkeleri doğrultusunda yapılıyor, sosyoloji de kendisini yurttaşlık bilgisi üretme pozisyonunda bulmuştur” (Kaçmazoğlu, 2015: 41). Ayrıca ülkenin tek sosyoloji bölümündeki isimler 1927’den sonra birbiri ardına görevden ayrılmışlardır. Necmettin Sadak siyasete geçiş yaparken, Mehmet İzzet hastalığı nedeniyle ayrılmak zorunda kalmıştır.

Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra Ziya Gökalp sosyolojisinin süreklilik kazanmasında emeği geçen en önemli isim şüphesiz Necmettin Sadak’tır. Gökalp’in bölümden ayrılmasının ardından bölüm başkanlığını yürüten Sadak, çalışmalarıyla Durkheim’in fikirlerini takip etmiştir. Aynı zamanda liseler için ‘Sosyoloji’ (1937) ders kitabını hazırlayarak, Durkheim düşüncesinin daha geniş kesimlere ulaşmasını sağlamıştır. Sosyoloji Bölümü’nde Emile Durkheim ve Ziya Gökalp’in tesirini sürdüren bir diğer isim Mehmet İzzet’tir. Büyük ölçüde etkiler taşımakla birlikte, İzzet’in selefiyle bağı mutlak değildir. Aksine Gökalp’in fikirlerine farklı yönlerden muhalefet etmiştir. Fındıkoğlu’nun belirttiğine göre İzzet uzun bir süre Paris’te, sosyolojisi Türkiye’de dogma haline gelmiş Durkheim ve Rauh’un talebeliğini yapmıştır (1955: 13). Bunun yanında Alman, Amerikan sosyolojilerindeki gelişmeleri de yakından takip etmiştir. Farklı kaynaklardan beslenerek dönemin ana akım sosyolojisini aşan, kendine özgün bir sosyoloji anlayışı geliştirmeye çalışmıştır. Fakat 1930 yılında erken ölümü nedeniyle tamamlayamamıştır.

Ziya Gökalp’in Emile Durkheim’dan mülhem sosyolojisinin hakimiyeti altında bastırılan sadece özgün düşünceler değildir. Daha genel olarak farklı sosyoloji anlayışları olduğunu belirtmek dönemin sınırlılıklarını veyahut sosyologların eğilimlerini, tercihlerini açıklamak adına önemli görünmektedir. Fransız sosyolojisiyle kurulan yoğun ilişki, farklı sosyoloji anlayışlarının ülkede yayılmasını, gelişmesini önlemiştir. Alman sosyolojisinin yanı sıra Mehmet İzzet’in Amerikan sosyolojisini yakından takip ettiği bilinmektedir. Hatta Amerikan sosyolojisinin verimliliğine değinerek Türk sosyolojisinde aynı işleyişin gerekliliğini dile getirmiştir (Akt. Değirmencioğlu, 1987: 141). Benzer şekilde Tuna, aynı dönemde Mehmet Saffet’in Amerikan sosyolojisini benimsediğini ifade etmektedir (2015: 7). Ne var ki bu atılımlar, ana akım haricinde olmakla birlikte cılız kalan gelişmelerdir. Toplumun içinde bulunduğu gerek sosyolojik gerek siyasal yönelimlerin nedeniyle güçlenememişlerdir.

Ana akım sosyoloji karşısında geri planda kalan bir diğer önemli sosyolog Mehmet Ali Şevki’dir. Şevki, akademi içerisinde Ziya Gökalp’in etkisi devam ederken, üniversite dışında farklı bir

kanaldan sosyoloji yapmıştır. Prens Sabahaddin'in idealize ettiği programın uygulanmasındaki en önemli çabanın sahibi olan Şevki, Sabahaddin'in kendisiyle de çalışma imkânı bulmuştur. Sadece Sabahaddin'in fikirlerinin devamını ve pratiğe geçişini sağlamakla kalmamış, aynı zamanda ülkemiz için erken bir devirde bu fikirlerin kurumsal bir çatı altında icra edilmesi, bu vesileyle de sosyolojinin kurumsal imajı adına önemli kazanımlar sağlamıştır. Daha önce belirtildiği üzere, 1918'de Meslek-i İctimai Derneği'ni kurmuş ve aynı isimli bir de dergi yayımlamaya başlamıştır. Çalışmalarına üniversite dışında sürdüren Mehmet Ali Şevki, 1938-1940 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde 'Tecrübi Sosyoloji' dersleri vermiştir (Fildiş, 2019: 69). Üniversitede mevki bulması ancak üniversite reformundan sonra mümkün olmuştur. Çok daha öncesinde planlanmasına rağmen farklı zorluklardan ötürü hayata geçirilemeyen köylere yönelik araştırmaları yine bu dönemde gerçekleştirmiştir. Şevki'nin çalışmaları güçlü bir alternatif olmasına karşın, gerek Ziya Gökalp'in Türk düşünce ve siyasi dünyasındaki nüfusu gerekse pratikteki siyasetin gündeminin farklı olması nedeniyle tesir gösterememiştir.

İlk dönem sosyologlarının düşüncelerinin yanı sıra siyasetin, sosyolojinin ülkemizdeki gelişiminde oynadığı baskın rolü gösteren diğer mecra ise sosyolojinin üniversite bünyesinde yapılanmasıdır. Dünyada henüz kurumsallaşmakta olan disiplinin ülkemizde bu kadar erken bir tarihte yer edinmesi pek tabii siyasetle kurduğu ilişkiden ileri gelmektedir. Sosyoloji, İmparatorluğun son döneminde başlayan Batılılaşma siyasetinin önemli bir bileşeni olmuştur. Avrupa'dan tekniğin aktarılmasıyla başlayan, Cumhuriyetin ilan edilmesine kadar genişleyerek ilerleyen Batılılaşma sürecinin her kademesinde sosyoloji, bir taraftan kendisini inşa ederken diğer taraftan sosyal dünyanın yönlendirilmesinde etkin kılınmıştır. Bilinmektedir ki modernleşme sürecinin ilerlemesinin ardında bulunan taşıyıcı güç Batılı tarzda açılan eğitim kurumları olmuştur. Sosyoloji bu kurumlarda verilen eğitimin düşünce dünyasında sağladığı canlılıkta gelişmiş, kurumsal bir kimliğe kavuşması modernleşme sürecinin Darülfünun'daki tesiriyle gerçekleşmiştir.

Sosyolojinin üniversite bünyesine dahil edilmesi ise II. Meşrutiyet Dönemi gelişmelerinin ardından vuku bulmuştur. İktidarda bulunan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin mensubu Ziya Gökalp, sahip olduğu siyasi nüfuzu sayesinde üniversitenin yenilenmesi sürecinde aktif yer almıştır. Erişirgil'in (1984: 101-103) aktardığına göre, Gökalp cemiyet üyelerinin, istenen yöndeki islah çalışmalarını yürütebilmek maksadıyla, ettikleri ısrar sonucu üniversiteye atanmıştır. Hocalık vazifesinin yanında üniversitenin yeniden yapılandırılmasında ve örgütlenmesinde önemli rol oynamıştır. Üniversite eğitiminin ilk defa bir sistem dahilinde ele alınmasını savunmuş, bir milli amacın gerekli olduğunu ileri sürmüş ve ilk defa yalnız bilimsel araştırmanın memlekete ait gerçekleri ortaya çıkaracağını savunmuştur. Akademi tarihimizdeki ilk sosyoloji kürsüsü, Gökalp tarafından felsefe bölümü içerisinde, 1915'te kurulmuştur (Siler, 1992: 150). Sosyolojiye atfedilen saygınlık, akademiye girişinin bu erken evresinde disiplinin hızla kurumsallaşmasını da beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, üniversite bünyesinde 'İctimaiyat Enstitüsü' kurulmuştur. Bu enstitüye bağlı 'İctimaiyat Mecmuası' yayımlanmaya başlamıştır.

Sosyoloji kürsüsü altında yapılan çalışmalar, Ziya Gökalp'in ülke şartları içerisinde geliştirdiği Durkheim'dan mülhem 'milli sosyoloji'nin Türk sosyolojisinde baskın bir damar olmasını ve entelektüel düzlemde itibar kazanmasını sağlamıştır. Geliştirilen sosyolojik bakış açısı, sosyoloji yapış tarzı, kavramlar, çalışma alanları bugüne değin sadece sosyolojide değil, bütün sosyal bilimlerde gündem oluşturmuştur. Bu durumun ardındaki temel nedenlerden biri, kürsüde yer alan isimlerin sosyolojideki gücünden, üretimlerinden ziyade Ziya Gökalp'in siyasi ve entelektüel kimliğidir. Güngör'e (2005: 33-34) göre, sosyolojinin bu gelişiminde Türk siyasi hayatı içinde Ziya Gökalp'in yerini hesaba katmak gerekmektedir. Gökalp'in Türk sosyolojisi içindeki yeri, onun

eserlerini de aşmıştır. Çünkü henüz Durkheimci bir sosyolog olmadan evvel de Türk yazarlarının en seçkin ve en tesirlilerinden birisi olmuştur.

Kurulduğu dönemde Darülfünun Sosyoloji Kürsüsü'nün önemli bir sosyolojik birikim ürettiği, kendisini konumlandırabileceği bir sosyal muhit inşa ettiği, sosyoloji adına silinmeyecek bir imaj oluşturduğu ve her şeyden mühimi Gökalp öncülüğünde diğer disiplinlerde de etkili bir düşünce sistemi inşa ettiği kaçınılmaz bir gerçektir. Fakat 1919'da Ziya Gökalp'in bölümden ayrılışının ardından sosyoloji eğitimi devam etmişse de öncesine nazaran önemli bir duraklama dikkatleri çekmektedir. Bu duraklama ve süreksizliğe neden olarak siyasetle olan yakın ilişki gösterilebilir. Cumhuriyetin ilan edilmesiyle beraber sosyoloji de siyaset nezdindeki önemini yitirmiştir. Sezer'in de vurguladığı üzere bu süreçte yurdumuzda yapılmış seçimlerin tartışma konusu edilmekten çıkarılması sonucu sosyolojinin yaptığı yol göstericiliğe gerek kalmamıştır. Sosyolojiye gerçekleşmiş bu seçimlerin yurdumuzda anlaşılmasına, öğrenilmesine yardımcı olmaktan başka yapacak önemli bir iş kalmamıştır (1989: 32). Bu aşamada, statü kaybına uğrayan sosyoloji kendi gerçekliğini, ideolojisini inşa etmeye başlayan genç cumhuriyetin ideallerini vatandaşlara öğretmekle görevlendirilmiştir⁴. Lisede verilmekte olan sosyoloji dersinin müfredatı, sosyolojiden bekleneni gösterir niteliktedir.

Kurulmakta olan devletin, toplumu ulus-devlet temelinde şekillendirdiği otuzlarda yürütülen aktif ideolojik yapılanma akademik ve bilimsel alanda da kendisini yoğun bir şekilde hissettirmiştir. Sosyolojinin yitirdiği önem ideolojik tanımlanma sürecinde rol oynayacak tarih, dil, arkeoloji ve antropoloji alanlarına kaydırılmıştır. Bu değişimi yeni üniversite tartışmalarında da gözlemlemek mümkündür. Toprak'ın kaydettiğine göre henüz cumhuriyetin ilanından önce, 1923 yılında, Ankara'da yeni üniversitenin ilk adımı olacak bir fakülte kurulmak istenmiştir. Ziya Gökalp'in ısrarla desteklediği, Osmanlı'dan kalma Darülfünun'un yerine 'milli' bilimi geliştirecek 'İçtimai İlimler Fakültesi', başta 'Milli İçtimaiyat Enstitüsü' olmak üzere on iki enstitü şeklinde planlanmıştır (2012: 74-75). Fakat yeni üniversitenin açılması uzun bir süre sonra gerçekleşebilmiştir. 1936'da kurulan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde ise sosyolojiye yer verilmemiştir. Aradan geçen süre içerisinde cumhuriyetin bilimden beklentilerinde önemli dönüşümler gerçekleşmiştir.

5. Sonuç

Bu çalışmada, kuruluş aşamasında Türkiye'de belirginleşen sosyoloji anlayışlarının şekillenmesinde, sistemleşmesinde ve kurumsallaşmasında ülkedeki siyasal gelişmelerin tesiri değerlendirilmeye çalışılmıştır. Türkiye'de köklü bir geçmişe ve birikime sahip olan sosyolojinin başlangıcından 1940 yılına kadar devam eden süreç ele alınmıştır. Sosyolojinin bu dönemine bir başlangıç tarihi belirlemekten özellikle kaçınılmıştır. Bunun gerekçesi, Türkiye'de sosyolojinin ortaya çıkışını Prens Sabahattin ile Ziya Gökalp'in çalışmalarıyla veya ilk sosyoloji bölümünün kurulmasıyla tarihlendirmenin eksik kalmasıdır. Tıpkı Batı'da belli bir birikimin üzerine sosyolojiye kimliğini veren Auguste Comte örneğinde olduğu gibi, ülkemizde de sosyoloji bir birikim üzerine temellendirilmiştir. Sosyolojinin zeminini oluşturan temel fikirler ve tartışmalar, öncesindeki entelektüel çabalarla inşa edilmiştir. Bu sebeple bir başlangıç tarihi tercih edilmemiştir.

Modern dönemde şekillenen yeni dünya düzeninde Batılı devletlere karşı üstünlüğünü kaybetmesi ve bunun iç politikadaki yansımalarına çözüm arayışına giren Osmanlı Devleti, yenilenmeyi ilk olarak askeri alanda başlatmıştır. Ordunun modernizasyonu için Batılı tarzda eğitim veren okullar açılmıştır. Erken dönemde başlayan ve sonrasında yaygınlaşan Batılı eğitim, Osmanlı'nın aydın kesiminin modern Batılı düşünceyle tanışmasını sağlamıştır. Modern bilim, toplum ve insan anlayışı

⁴ Erişçi'nin (1942: 167-169) çalışmasında yer alan 1924 ve 1935 yıllarına ait lise sosyoloji dersi müfredatları, sosyolojiye yüklenen yeni misyonu belgeler niteliktedir.

aydınlar arasında dolaşıma girmiş, aydınların dünya görüşü üzerinde dönüştürücü etki yaratmıştır. Aynı süreç içerisinde Osmanlı'da matbaanın kullanılmaya başlaması Batı düşüncesinin entelektüel kesim içerisinde yaygınlaşmasına imkân sunmuştur. Özellikle Tanzimat Dönemi sonrasında yoğunlaşan entelektüel faaliyetler, Osmanlı'nın son döneminde sosyolojinin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır.

Türkiye'de sosyoloji günümüze gelene değin siyaset ile yakından ilişkili olmuştur. Her dönemde sosyolojinin yeniden yapılandırılmasında siyasetin baskın rolü dikkat çekmektedir. Fakat kuruluş aşamasında, sosyoloji-siyaset ilişkisi varoluşsal boyutta kurulmuştur. Osmanlı Devleti'nin son döneminde sosyoloji, içinde bulunulan krizin aşılması için aydınların çalışmalarıyla varlık kazanmıştır. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise sosyoloji toplumun siyasal kuruluşu için kullanılmıştır. Her iki aşamada da sosyolojinin varlığı siyasal alandaki işlevine ve başarısına bağlı olmuştur. Sosyolojinin sınırları, siyasetin gölgesinde tanzim ve tasnif edilmiştir. Türk sosyolojisini sistemli bir şekilde inşa eden Prens Sabahaddin'in ve Ziya Gökalp'in siyasi kimliklerinin ön planda olması ve sosyoloji anlayışlarının siyasal krize çözüm olarak inşa edilmeleri, sosyolojinin siyasetle olan iç içeliğini göstermektedir.

Kuruluş döneminin iki önemli sosyoloğu Prens Sabahaddin ve Ziya Gökalp, Avrupa'daki sosyolojik gelişmeleri yakından takip etmişlerdir. Toplumun sorunlarını çözmeyi ve sürdürülebilir bir düzenin arayışında olmuşlardır. Bu bağlamda, siyasal fikirlerinin gerçekleşmesini sağlayacak bilimsel bir sosyoloji inşa etmeye çalışmışlardır. Dönemin genelinde hâkim olan Fransız sosyolojisinin etkileri, her iki ismin düşüncesinde somut bir şekilde gözlenmektedir. Gökalp, Emile Durkheim'dan etkilenirken, Sabahaddin Le Play Okulunun düşüncelerinin tesiri altında kalmıştır. Pozitivizmin sınırlarında kalan her ikisi de sosyolojinin nesnesi olarak topluma yönelmişlerdir. Gökalp, toplumun diğer gerçeklikler arasındaki sınırlarını belirlemeye çalışmıştır ve gerekli verilerin tarih, istatistik ve etnografya kaynaklarından sağlanmasına işaret etmiştir. Sabahaddin ise gerçekliğin derinliklerindeki sosyal yapının keşfedilmesi, açıklanması gerektiğini ileri sürmüştür. Pozitivist yöntemi benimseyen Sabahaddin, bilimsel bir araştırma için, sonraki dönemlerde kullanımı yaygınlaşacak olan 'monografi' tekniğinin kullanılmasını savunmuştur.

Sosyolojinin siyaset ve toplum nezdindeki saygınlığı, içinde bulunulan duruma sağladığı çözümle doğrudan bağlantılı olmasına rağmen, kuruluş dönemindeki bazı gelişmeler sosyolojinin disiplin olarak örgütlenmesinde, düşünce ve akademi dünyasındaki yerinin sağlanmasında mühim görevler üstlenmiştir. Bu bağlamda sosyolojiye varlık kazandıran asıl gelişme İstanbul Darülfünunu'nda sosyoloji kürsüsünün kurulmasıdır. Ziya Gökalp öncülüğünde sosyolojinin akademi içerisindeki örgütlenmesi, sonraki dönemlerde süreklilik göstermesini sağlamıştır. Aynı zamanda Gökalp'in sosyoloji anlayışının Türk sosyolojisindeki hakimiyetinin pekişmesinde önemli rol oynamıştır.

Kaynakça

- Adıvar, A. A. (1982). *Osmanlı Türklerinde ilim* (4. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aktay, Y. (2010). *Türk sosyolojisine eleştirel bir katkı*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Aydın, M. (1990). Osmanlı'da fikir ve gerilemenin genel seyri ve sebepleri. *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 5, 163-184. Erişim adresi: <https://sefad.selcuk.edu.tr/index.php/sefad/index>
- Aydın, S. (2009a). İki İttihat-Terakki: iki ayrı zihniyet, iki ayrı siyaset. M. Ö. Alkan (Ed.), *Modern Türkiye'de siyasi düşünce 1: Tanzimat ve Meşrutiyet'in birikimi* (8. Baskı) (s. 117-128) içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aydın, S. (2009b). Türk düşüncesinde Alman etkisi. Ö. Laçiner (Ed.), *Modern Türkiye'de siyasal düşünce 9: Dönemler ve zihniyetler* (s. 947-970) içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Belge, M. (2012). *Militarist modernleşme: Almanya, Japonya ve Türkiye* (2. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Berkes, N. (2012). *Türkiye'de çağdaşlaşma* (18. Baskı). A. Kuyaş (Yay. Haz.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Berkes, N. (2017). *Felsefe ve toplumbilim yazıları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bozarslan, H. (2015). *Türkiye tarihi: İmparatorluktan günümüze*. I. Ergüden (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bulut, Y. (2014). Türkiye'de sosyolojinin 100 yılı, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(28), 1-21. Erişim Adresi: <https://iupress.istanbul.edu.tr/tr/journal/iusd/home>
- Chakrabarty, D. (2012). *Avrupa'yı taşralaştırmak: Postkolonyal düşünce ve tarihsel farklılık*. İ. Cörüt (Çev.), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Çelebi, N. (2015). Sosyoloji tarihimize kısa bir bakış. *Sosyoloji Konferansları*, 52, 13-28. Erişim Adresi: <https://iupress.istanbul.edu.tr/tr/journal/jecs/home>
- Değirmencioğlu, C. (1987). *Mehmet İzzet*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Dikeçlil, B. (2005). Eski ve yeni sosyolojide nedenselliğin anlamı ve Ziya Gökalp'te büyük adam sorununa yeniden bakış. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(10), 39-57. Erişim Adresi: <https://iupress.istanbul.edu.tr/tr/journal/iusd/home>
- Duru, K. N. (1975). *Ziya Gökalp*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Ege, N. N. (1977). *Prens Sabahaddin: Hayatı ve ilmi müdafaaları*. İstanbul: Güneş Neşriyat.
- Ergun, D. (1983). Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi'nde sosyoloji ve gelişmesi. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye ansiklopedisi* 8 (s. 2160-2163) içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erişçi, L. (1942). Türkiye'de sosyolojinin tarihçesi ve bibliyografyası. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 2(1), 158-169. Erişim Adresi: <https://iupress.istanbul.edu.tr/tr/journal/iusd/home>
- Erişirgil, M. E. (1984). *Bir fikir adamının romanı: Ziya Gökalp* (2. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Fazlıoğlu, İ. (2015). *Kayıp halka: İslam-Türk felsefe-bilim tarihinin anlam küresi* (4. Baskı). İstanbul: Papersense Yayınları.
- Fındıkoğlu, Z. F. (1955). *Ziya Gökalp*. İstanbul: Türkiye Muallimler Birliği Neşriyatı.
- Fındıkoğlu, Z. F. (1958). Bizde sosyoloji ve birkaç meselemiz. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 2(13-14), 137-149. Erişim Adresi: <https://iupress.istanbul.edu.tr/tr/journal/iusd/home>
- Fildiş, B. (2019). Köy ve kent sosyolojisi bağlamında Mehmet Ali Şevki Sevündük'te memleket. T. Erdoğan (Ed.), *psikoloji ve sosyoloji araştırmaları I* (s. 69-87) içinde. Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Gökalp, Z. (2018). *Küçük mecmua yazıları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Gökberk, M. (2007). *Felsefe tarihi* (17. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Güngör, E. (2005). *Dünden bugüne tarih-kültür ve milliyetçilik* (10. Baskı). Ankara: Ötüken Neşriyat.
- Işın, E. (1985). Osmanlı modernleşmesi ve pozitivism. *Tanzimat'tan cumhuriyete Türkiye ansiklopedisi 2* (s. 352-362) içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kabakçı, E. (2008). Pozitivizmin Türkiye'ye girişi ve Türk sosyolojisine etkisi. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 6(11), 41-60.
- Kaçmazoğlu, H. B. (2001). *Türk sosyoloji tarihine giriş: Ön koşullar I*. İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Kaçmazoğlu, H. B. (2012). *Türk sosyolojisinde temalar 2: Kuram, uygulama, sosyalizm*. İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Kaçmazoğlu, H. B. (2015). Türkiye'de sosyolojinin 100 yıllık birikimi üzerine bazı tespitler. *Sosyoloji Konferansları*, 52, 29-55. Erişim Adresi: <https://iupress.istanbul.edu.tr/tr/journal/jecs/home>
- Karpat, K. (2009). *Osmanlı'dan günümüze kimlik ve ideoloji* (3. Baskı). O. G. Ayas (Çev.), İstanbul: Timaş Yayınları.

- Karpat, K. (2010). *Türk demokrasi tarihi: sosyal, kültürel, ekonomik temeller*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Koçak, C. (2009). Yeni Osmanlılar ve Birinci Meşrutiyet. M. Ö. Alkan (Ed.), *Modern Türkiye’de siyasi düşünce 1: Tanzimat ve Meşrutiyet’in birikimi* (8. Baskı) (s. 72-82) içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koyuncu, A. (2012). Türkiye’de göç ve kentleşme. K. Alver (Ed.), *Kent sosyolojisi* (s. 379-393). Ankara: Hece Yayınları.
- Mardin, Ş. (1989). *Jön Türklerin siyasi fikirleri 1895-1908* (3. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (2013a). *Türk modernleşmesi* (22. Baskı). M. Türköne ve T. Önder (Der.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (2013b). *Yeni Osmanlı düşüncesinin doğuşu* (11. Baskı). M. Türköne, F. Unan ve İ. Erdoğan (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mermutlu, B. (1995). Ziya Gökalp’in üniversitede okutmuş olduğu “ilm-i içtima” dersleri. *Türk Sosyoloji Dergisi*, 1, 119-167.
- Merriman, J. (2018). *Rönesans’tan bugüne modern Avrupa tarihi*. Ş. Alpagut (Çev.), İstanbul: Say Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2009). Osmanlı’da 18. yüzyıl düşünce dünyasına dair notlar. M. Ö. Alkan (Ed.), *Modern Türkiye’de siyasi düşünce 1: Tanzimat ve Meşrutiyet’in birikimi* (8. Baskı) (s. 37-41) içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özcan, U. (2010). Türkiye’de sosyoloji: Başlıca akımlar, dönemler ve figürler. E. Eğribel ve U. Özcan (Ed.), *Türk sosyologları ve eserleri-II* (s. 95-216) içinde. İstanbul: Kitabevi.
- Özcan, U. (2015). İmparatorluk-meşrutiyet-cumhuriyet tartışmaları arasında birinci kuşak Türk sosyologlarının siyasal hassasiyetleri ve siyaset-sosyoloji ilişkisi. *Sosyoloji Konferansları*, 52, 483-498. Erişim Adresi: <https://iupress.istanbul.edu.tr/tr/journal/jecs/home>
- Özlem, D. (1999). *Siyaset, bilim ve tarih bilinci*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Özlem, D. (2009). Türkiye’de pozitivism ve siyaset. U. Kocabaşoğlu (Ed.), *Modern Türkiye’de siyasi düşünce 3: Modernleşme ve batıcılık* (5. Baskı) (s. 452-464) içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sabahaddin, P. (2013). *İttihat ve Terakki’ye açık mektuplar: Türkiye nasıl kurtarılabilir? ve izahlar*. A. Z. İzgöer (Haz.), İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları.
- Sadak, N. (1937). *Sosyoloji*. İstanbul: Devlet Basımevi.
- Sezer, B. (1989). Türk sosyologları ve eserleri I. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(1), 1-96. Erişim Adresi: <https://iupress.istanbul.edu.tr/tr/journal/iusd/home>
- Sezer, B. (1991a). Toplumumuz ve sosyoloji. S. Elibol (Ed.), *Sosyoloji konuşmaları* (s. 3-10) içinde. Ankara: Ecem Yayıncılık.
- Sezer, B. (1991b). Türk sosyolojinin önündeki sorunlar. İ. Coşkun (Ed.), *75. yılında Türkiye’de sosyoloji* (s. 7-12) içinde. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Siler, A. (1992). *Türk yüksek öğretiminde Darülfünun (1863-1933)* (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi veri tabanından erişildi (22103).
- Solnon, J. F. (2020). *Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa* (2. Baskı). A. Berktaş (Çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sucu, İ. (2016). Türk sosyolojisinin kimliği: Kuruluş döneminde Türk sosyolojisinin karakteristik özellikleri. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 8, 259-280. Erişim Adresi: <https://dergi.fsm.edu.tr/index.php/ia>
- Sucu, İ. (2018). *Prens Sabahaddin: Türk sosyoloji tarihinde sosyal bilim ekolü*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Toker, N. ve Tekin, S. (2009). Batıcı siyasi düşüncenin karakteristikleri ve evreleri: ‘Kamusuz cumhuriyet’ten ‘kamusuz demokrasi’ye. U. Kocabaşoğlu (Ed.), *Modern Türkiye’de siyasi düşünce 3: Modernleşme ve batıcılık* (5. Baskı) (s. 82-106) içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Toprak, Z. (2012). *Darwin’den dersim’e cumhuriyet ve antropoloji*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Tuna, K. (1995). Ziya Gökalp’in milli sosyoloji anlayışı, *Türk Sosyoloji Dergisi*, 1, 51-67.
- Tuna, K. (2015). Sosyolojinin Türkiye’ye gelişinin 100. yılı üzerine. *Sosyoloji Konferansları*, 52, 3-12. Erişim Adresi: <https://iupress.istanbul.edu.tr/tr/journal/jecs/home>
- Tunaya, T. Z. (1988). *Türkiye’de siyasal partiler cilt I: İkinci Meşrutiyet Dönemi* (2. Baskı). İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Yelken, R. (2014). Kurtarıcı ve kurucu bir bilim olarak sosyoloji. *Sosyoloji Divanı*, 4, 39-51.
- Zürcher, E. J. (2005). *Savaş, devrim ve uluslaşma: Türkiye tarihinde geçiş dönemi (1908-1928)*. E. Aydınoglu (Çev.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Zürcher, E. J. (2014). *Modernleşen Türkiye’nin tarihi* (29. Baskı). Y. Saner (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Sociology emerged in the nineteenth century as a result of economic, political and cultural transformations in Europe and as the science of modern societies. With the spread of modernity to different geographies, sociology also took root in different countries. The transfer of sociology to Turkey started in the period when the Ottoman Empire faced modernity. Sociology in Europe has been shaped in specific conditions as a result of a series of developments experienced by European societies for many years. On the other hand, intellectuals in our country have been interested in the science of sociology in order to eliminate political concerns. Since the beginning of the 18th century, politicians and intellectuals sought solutions due to the constant decline of the Ottoman Empire compared to the European states and the relative decrease in its influence in the re-established world politics. It was during the process that the intellectuals in the Ottoman Empire met with sociology and sociology was utilized as a solution by the intellectuals. Sociology, which is still a young science, is rooted and institutionalized in our country at an early period compared to many European states.

Sociology in Turkey has found its identity within the social and political conditions of the country and has been structured in a unique way. It is insufficient to try to explain this structure, which is embodied in the relationality of different dynamics and developments, only through sociologists and their studies. While evaluating these actors and their studies, it is necessary to consider the social atmosphere they belong to. Based on this claim, the subject of this study is limited as the effect of politics and scientific understanding that dominates the period in the shaping of sociology studies in Turkey. Both phenomena have been the main determining power in the clarification of sociological activities, orientations and studies. It is known that sociology, which was closely related to politics while being built as a scientific discipline, is a product of the political conditions of the society in which it is systematized. Political developments, both internal and external, have been influential, from sociologists to the structure of the scientific atmosphere in the country. The scientific paradigm, on the other hand, is determinative to decide the subjects to be studied and to make sense of the discussions carried out, as well as providing the ontological, epistemological and methodological foundations of the practiced sociology.

The study was carried out within some limitations. First of all, the process from the stage when sociology started to transfer to Turkey until 1940 was evaluated. It has been avoided to specify a precise date or time range as a starting point. As a starting point, it is possible to accept some important dates such as the establishment of the first department at the university and the publication of the first work. However, in the context of this study, it seems appropriate to consider the process in a holistic and connected way. In addition to the limitation in the historical process, there are also some limitations in the evaluation of the sociological universe. While evaluating the period, some events, developments and formations have priority in order to reach the general information. In particular, the dynamics were evaluated in the context of their influence on sociology and the dialogue they established with each other. In this context, while discussing the political developments during the period, a chronological and detailed reading of political history was avoided; Instead, it focused on the developments affecting the sociological imagination.

In order to solve the problems experienced in the new world order shaped in the modern period, the Ottoman Empire first started the renewal in the military field. Western-style schools were opened to modernize the army. Western education, which started in the early period and became increasingly widespread, enabled the intellectuals of the Ottoman Empire to meet modern Western thought. The modern understanding of science, society and human being circulated among the intellectuals and had a transformative effect on the intellectuals' worldview. In the same period, the use of the printing press in the Ottoman Empire enabled the spread of Western thought among the intellectuals. Intellectual activities, which intensified especially after the Tanzimat Period, had an important role in the shaping of sociology in the last period of the Ottoman Empire.

Sociology in Turkey has been closely related to politics until today. However, at the establishment stage, the socio-politics relationship was established in an existential dimension. In the last period of the Ottoman Empire, sociology existed with the efforts of intellectuals to overcome the current crisis. On the other hand, in the Republican period, sociology was used for the political construction of society. In both stages, the existence of sociology has depended on its function and success in the political field. The borders of sociology are arranged and classified in the shadow of politics. The fact that the political identities of Prince Sabahaddin and Ziya Gökalp, who systematically built Turkish sociology, are at the forefront and their understanding of sociology is built as a solution to the political crisis shows the relationship of sociology with politics.

The founding sociologists, Prince Sabahaddin and Ziya Gökalp, closely followed the sociological developments in Europe. They sought a sustainable order to solve the problems of the society. In this context, they tried to build a scientific sociology that would enable the realization of their political ideas. The positivist sociologists fronted to society as the object of sociology. Gökalp tried to determine the boundaries of society between other realities and pointed out that necessary data should be provided from historical, statistical and ethnographic sources. Sabahaddin argued that the social structure in the depths of reality should be discovered and explained.

The prestige of sociology in the eyes of politics and society during its establishment period was directly related to the solution it provided to the current situation. Despite this, some developments played an important role in the organization of sociology as a discipline and in strengthening its place in the world of thought and academia. In this context, the main development that brought sociology into existence was the establishment of a sociology department in Darülfünun. The organization of sociology within the academy under the leadership of Ziya Gökalp ensured its continuity in the following periods. At the same time, he played an important role in consolidating the dominance of Gökalp's understanding of sociology in Turkish sociology.